

כאמרו קרן וכו'. כי רבי הלן חסד קרן חסדו... (המשנה והגמרא)

מראי מקומות לעיון בדרך היומי

בית מדרש גבוה
לתורה
כולל הדף היומי
קרית ספר ת"ו

גליון מספר 358

הוציאה לאור ע"י מכון תורה
הד"ר אברהם אליעזר מרקיביץ שליט"א לונדון

לענין הר"ר צבי בתר"ר מרדכי ורעיו מרת רחל לאה בת הר"ר אברהם אליעזר ז"ל

מסכת עבודה זרה דף ד – דף י

בס"ד, ח' אלול התש"ע.

דחשדו ליה דידע ולא רצה להשיב להם משום "כסיל באוולתו אל תען", ורמו סודרא אצוואריה כדי לחנקו, על דרך שאמר דוד בשעה שכרה שיתין ובעי למישטף עלמא, "כל היודע דבר זה ואינו אומר יחנק". ועיין עוד בבן יהודע.

ז) תוס' ד"ה שהיה בידם למחות, והא דאמרינן בסוף חוקת הבתים מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מוזדין היינו וכו'. כתב המלא הרועים, דלפי מה שכתב הרא"ש בבניצה (פ"ד אות ב) בשם הבעל העיטור, דבדבר המפורש בתורה לא אמרינן "מוטב שיהיו שוגגין", אלא מחינן בהו עד שיפרשו, לא קשיא מידי, דהכא היה בידם למחות על דבר המפורש בתורה, אמנם, קושטא דמילתא כדפירשו התוס', כדאמרינן בשבת (נה). דנענשו דהיה להם למחות כיון דלא היה גלוי לפניהם שלא ישמעו להם.

ח) גמ', מאי דכתיב חלילה לך וכו' חולין הוא מעשות וכו' והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע וכו'. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות), אמאי קא מקשה האי קושיא אדברי רבי אבא שדרש "חולין לך", ליקשי קראי אהדדי, דכתיב "חלילה לך להמית צדיק עם רשע" וכתיב "והכרתי ממך צדיק ורשע". ותירץ, דאיכא לאוקמי דקרא ד"חלילה לך" מיירי היכא דלא ניתן רשות למשחית לחבל, דהא ניצלו לוט ובנותיו, מה שאין כן "והכרתי ממך צדיק ורשע" מיירי היכא דניתן רשות למשחית, וקיימא לן דמשניתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע. אמנם, אדברי אבא דאמר "חולין לך" קשיא, דאמר אברהם אבינו שהיא מידת בשר ודם שאינו יודע לחלק בין רשע לצדיק, אבל כלפי שמיא ודיניו גם היכא דניתן רשות למשחית לחבל, חולין הוא לנהוג כך, ואהא משני, דמיירי בצדיק שאינו גמור, דשפיר ניתן רשות למשחית לחבל.

ט) גמ', שם. כתב העיון יעקב (עין יעקב), דאפשר דמדמה מיתת צדיק עם רשע לחולין שנדמעו עם תרומה שנטמאה ששורפין אותן עמה, והיינו משום שאין אדם יכול לברר החולין מהתרומה, ומהאי טעמא כיון דניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע, ואמר אברהם, דלהקדוש ברוך הוא חולין הוא לעשות כן, דבידו לברר האוכל מתוך הפסולת.

י) גמ', וכמה רגע אחת מחמש ריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה בשעה. בספר הישר לרבינו תם (חלק החידושים) הגיה, דצריך לומר "אחד מריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות ועשרים וארבעה בשעה", משום דקתני בתוספתא דסנהדרין (נב), כ"ד עונות בשעה, כ"ד עיתים בעונה, כ"ד רגעים בעת, ולפי זה, איכא אחד ריבוא ושלשת אלפים וכו' רגעים בשעה, אבל לגירסא דידן, לא נמצא סמך. עוד הקשה, דאמרינן לקמן (עמוד ב) דרגע כמימריה, ואין לך אדם שיהא אומר חמש ריבוא פעמים "רגע" בשעה. [אמנם לגירסת רבינו תם אתי שפיר, דנמצא דאיכא כתלאת רגעין בכל שניה, ושייך למימר "רגע" תלתא זימנין בשניה].

דף ד ע"ב

יא) גמ', בעידנא דחזו דהוה רכיב חמרא אמרו ליה וכו'. העיר המהרש"א

דף ד ע"א
א) גמ', מה דגים שבים כל הגדול וכו' אף בני אדם אלמלא מוראה וכו' איש את רעהו חיים בלעו וכו'. ביאר התורת חיים, דרבי חנינא נקט לישנא דאיש את רעהו חיים בלעו, ולא איש את רעהו הרגו, או לשון אחר, לפי שהכתוב המשיל את בני האדם לדגי הים דבולעין זה את זה חיים. והטעם דבולעין חיים, משום שאין בהן קצין שוטר ומושל, כדנקט סיפא דקרא, "כרמש לא מושל בו", והיא המעלה ד"מוראה של מלכות".

ב) תוס' ד"ה חימה אין לי, ואין להקשות וכו' דאיכא לשנויי תרי חימה הוו כדמשני נמי התם. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות), מה תירצו, הא אהאי קרא גופא "חימה אין לי" מפרש התם (בנדרים לב). דהרגו לחימה. ועוד הקשה, דלעיל דמשני כאן בישראל כאן בעובדי כוכבים, אמאי לא מוקי ליה לקרא ד"חימה אין לי" בהאי חימה דהרגו משה. ועיין בעיון יעקב (עין יעקב) מה שתיריך.

ג) גמ', אפילו אין ישראל עושין מצוה לפני כי אם מעט אני מצרפן לחשבון גדול. הקשה התורת חיים, מה התועלת בצירוף לחשבון גדול, מהעושה מצוות הרבה אחת אחת. ועוד דקדק, אמאי נקט "מצוה" לשון יחיד, ולא "מצוות" לשון רבים. ותירץ, ד"מצוה" דנקט הכא היינו צדקה, שהיא "סתם מצוה" כדאיתא במדרש רבה (ויקרא לד, יד) דדרש רבי תנחומא "כל עמא יפלאגן במצווה", והיינו צדקה דהיא מצוה רבה וכדאיתא התם, ואשמועינן, דאף דקשה לאדם להוציא מכיסו סך גדול לצדקה בבת אחת, אבל לתת פרוטה פרוטה אינו חושש, מכל מקום הקדוש ברוך הוא מצרף כל הפרוטות לחשבון גדול כאילו נתנם כולם בבת אחת. עוד תירץ, דהקדוש ברוך הוא נקרא "זורע צדקות", כי כשאדם נותן מנה לצדקה, מעלה עליו כאילו המנה עושה פירות בכל שנה ושנה, ומשלם לאדם שכרו בעולם הבא קרן ופירות ופירות פירותיהן לפי רוב השנים, וטעמא דמילתא משום דאילו לא נתנה לצדקה, היה יכול להרויח ולהשתכר בה בפרקמטיא או בריבית, וכיון דאין אדם משתכר בסחורה ובהלוואה של פרוטה אחת, קא משמע לן, דהקדוש ברוך הוא מצרף הפרוטות להדדי, וכשהן עולין לחשבון גדול זורען מהאי טעמא, דאילו בעי היה קובץ הפרוטות על יד ומרויח בהן.

ד) גמ', והיינו דאמר רב אבא מאי דכתיב וכו'. פירש רש"י ד"ה והיינו דאמר רבי אבא, דקאי אמימרא קמא דרבא, דהקדוש ברוך הוא נפרע מישראל כפיד של תרנגולת. אבל במרומי שדה פירש, דקאי אמימרא תניינא, דאפילו אין ישראל עושין מצוות לפני כי אם מעט וכו', ועלה מייתי הדרשה דהקדוש ברוך הוא הביא על עמו צרות ודלות כדי שיתנו צדקה, ובזכות זה יהיו נפדים, והמה דברו עלי כזבים שאיני עושה זאת לטובתם, ועיין באות הבאה.
ה) גמ', והיינו דאמר רב פפי מאי דכתיב אנכי יסרתי וכו'. פירש המרומי שדה, דקאי אמימרא שלישית של רבא, דבשכר שמשוועין לפני אני מושיע אותן, והיינו דהקדוש ברוך הוא נותן יסורים כדי שישוועו ויהיה להם לזכות, והמה יחשבוהו לרע שאינו עושה לטובתם.

ו) גמ', רמו ליה סודריה בצוואריה. ביאר העיון יעקב (עין יעקב), דאפשר

עליהם אלא שגזירת מלך היתה. והקשה התורת חיים, הא כתיב "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", והבחירה נתונה ביד האדם להיות צדיק או רשע. וביאר, דאיתא בסוכה (נב:) דיצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אינו יכול לו, שנאמר "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזובנו בידו" (תהלים לו, לב-לג), וכיון דכתיב צופה רשע לצדיק, משמע קצת דלאו כל אדם זוכה שיהיה הוא יתברך בעזרו להצילו מידו, אלא אם כן הוא צדיק ובא להטהר. וכיון דהיו ישראל ודוד צדיקים, היה מן הראוי שיהיה הקדוש ברוך הוא בעזרתו להצילן מאותו מעשה, אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה הניחן הקדוש ברוך הוא למנהג העולם ולא היה בעזרו. והמהרש"א (חידושי אגדות) ביאר, בדברך שרוצה האדם לילך בו מוליכין אותו, ולכך היה מן הראוי שהקדוש ברוך הוא יטה לבס לטובה, אלא כדי ליתן פתחון פה וכו'. ועוד, דאיתא בסוטה (כא.) דהתורה מצלת מן החטא, והיה מן הראוי שתציל אותן. אמנם בעיון יעקב (עין יעקב) ביאר כוונת רש"י, דאין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה ועבירה גדולה בפעם אחת על הצדיק אם לא נכשל תחילה בעבירה קטנה, שאז עבירה גוררת עבירה, ואלו שהיו צדיקים ונכשלו בעבירה כזו שעונשה גדול כל כך בפעם אחת, היינו להורות תשובה. ועיין מה שכתבנו לקמן (ה.) אות א,

יח) גמ', ולא ישראל ראויים לאותו מעשה. הקשה התורת חיים, אם כן אמאי חזרו וחסאו במרגלים. ותירץ, דאחר שנתגבר עליהם יצרם במעשה העגל, שוב לא היה היכולת בידם להתגבר נגדו כל כך, שכך הוא דרכו של היצר הרע שכל השומע לו הוא הולך ומתגבר עליו.

דף ה ע"א

א) תוס' ד"ה וצריכא, פירוש לכתוב חטאם וקבלת תשובתם. כתב המהר"ם, דמשמע מדבריהם דלא פירשו כרש"י ד"ה לומר לך, דלא היו ראויים לעשות אותו המעשה ולא היה דוד ראוי לאותו מעשה, לומר שגזירת מלך היתה, אלא, דלא היו ראויין שיכתוב הקדוש ברוך הוא המעשה על שמן, דלא לכבוד הוא להן, ולמה נכתב, לומר לך דאם חטא יחיד אומרין לו וכו', ועל זה נמשך "וצריכא", דלכך בעי למכתב חטאם ותשובתם של שניהם, כדי ללמוד דרכי התשובה, דאי אשמועינן יחיד וכו'. וביאר, דהוכרחו לפרש דלא כרש"י, משום דלרש"י "וצריכא" היינו שהקדוש ברוך הוא צריך לאשמועינן שתהיה גזירתו שישלוח היצר הרע בישראל ובדוד, משום דאי אשמועינן וכו', והא אין סוגיית הגמ', וגם הלשון בעצמו דחוק לפרש כן דלא משמע דאית לאשמועינן דגור עצם המעשה. ועוד, מימות ישראל שעשו העגל עד ימות דוד שהיה כמעט שמונה מאות שנה, היאך ידע היחיד לשוב בתשובה, והיה ליחיד פתחון פה כל אותן השנים, והיה הקדוש ברוך הוא צריך לגזור על הרבים ועל היחיד בזמן אחד. וכן ביאר בשו"ת שער אפרים (סימן נ) הביאו בגליון הש"ס להגרע"א, והוסיף, דהצריכותא בפירוט החטאים, דאף בחטאים גדולים כאלו נתקבלו תשובתם. [נאמנם עיין שם דלא כתב דתוס' פליגי אדרש"י בזה]. ועיין בפורת יוסף. ועיין עוד ברי"ף (בעין יעקב).

ב) גמ', נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על. ביאר התורת חיים, דמדלא כתיב "הקים על", אלא "הוקם על", דמשמע דעל ידי אחרים הוקם, רמו להא דקאמר דלא היה דוד ראוי לאותו מעשה, אלא דגזירת מלך היתה, ולכך קאמר "הוקם", כלומר, נאם הגבר דעל ידו הוקם עולה של תשובה.

ג) גמ', שהקים עולה של תשובה. פירש המהרש"א (חידושי אגדות), דנקט "עולה" של תשובה על שם כי קרבן עולה בא על המחשבה, שהרי דוד לא חטא במעשה בת שבע כמבואר בשבת (דף נו.), דגט כריתות היו כותבין לנשותיהן והוה גט למפרע, אבל לפי העולה על המחשבה חטא, ונענש עליו, דאילו אתי אוריה ולא היה נהרג היתה אשת איש גמורה. והעיון יעקב פירש, דקיבל עליו "עול משא" של תשובה, שהרי קיבל עליו יסורין נגעים ששה חדשים, כדאיתא בסנהדרין (קז.) ועששו מכעס עיניו, ובדמעתו ערשו אמסה,

(חידושי אגדות), דמצינו כמה חשובים וגדולים שרכבו על חמורים, כמו אברהם (בראשית כב, ג), וכן בכמה מקומות בש"ס. וביאר, דאמרו ליה, מאי טעמא לא רכבת אסוסיא למהר דרכך והליכתך, למלא רצון בלק, והשיב ברטיבא שדאי, כי לא היה מוכן לי אתמול, כי לא היה דעתי לילך עמכם עד הבוקר, דאך בלילה הותר לי לילך עמכם, אבל החמור היה מוכן בביתי לטעינה לצרכי הבית, והשיב לו החמור דאינו כן, אלא דהיה מוכן לו לרכיבה מעודו עד היום הזה, ומטעם דמטיק, משום אישות דלילה.

יב) גמ', וכמה רגע וכו'. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות), הא כבר פירשו (בעמוד א') שיעור רגע, שהיא אחד מחמש מאות רבוא וכו'. וביאר, דהכי קאמר, כמה יוכל לדבר באותו רגע ולקלל, דהיינו שהיה יכול לדבר "כלם", וכמו דכתבו תוס' ד"ה רגע כמימריה.

יג) רש"י ד"ה בתלת שעי קמייתא, בשעת חרון. כתב המגן אברהם (או"ח סימן תקצ"א סק"ט), דכיון דבשעה שלישית יש "חרון", על היחיד להזהר מאוד להתפלל בשעה ראשונה, ואם לא עשה כן יתפלל בשעה שניה. וביאר הרש"ש, דהבין מדברי רש"י דרק בשעה שלישית איכא חרון, דאז זועם הקדוש ברוך הוא, כמפורש בסוגיין. אבל בשו"ת שאגת אריה (תשובה ה) כתב, דכוונת רש"י להחרון דאיכא מחמת הדין, וכדאמרין לעיל (ב:) מקמי דליפוש חרון אף, והתם הכוונה לדין, ולפי זה, כוונת רש"י לכל תלת שעי קמייתא.

יד) גמ', רבי יהושע בן לוי הוה מצער ליה ההוא מינה בקראי יומא חד וכו'. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות), דמה היה יכול לומר ולקלל ברגע, דמלת "כלהו" טפי מרגע כמימריה, בין באותיותיו בין בנקודותיו. ותירץ, דהיה יכול לומר "ימות". עוד הקשה, דהיאך היה יכול לכוון אותה שעה, הא אמרינן דאין כל בריה יכולה לכוונה חוץ מבלעם. עוד הקשה, דהיכי היה בעי לכוין שעת זעם על המיין דהוה יחיד, הא מוקמינן זעמו דבכל יום, אציבורא, אבל איחיד אינו זועם, ד"לפני זעמו מי יעמוד". וביאר, דאציבור זועם בכל יום, ואפילו הכי קיימין, דאינו יוצא לפועל דאינו אלא כרגע, אבל איחיד לאו בכל יום רתח אלא פעם אחת בהגיע קיצו, ומיהו בכל יום איכא עידנא דריתחא ליחיד אהוה דבא זמן קיצו, וההוא שיעורא אפשר דהוה טפי מרגע כמימריה, כיון דיוצא לפועל, ורבי יהושע בן לוי רצה לכוין האי עידנא דריתחא דאותו יום שיהא גם ההוא מינא בו ויבוא קיצו, ושוב אמר "גם ענוש לצדיק לא טוב", דלא טוב לפני הקדוש ברוך הוא שיענשו הרשעים טרם יבוא זמן קיצם, דמאריך לרשעים בעולם הזה כדי לטרדם מעולם הבא.

טו) רש"י ד"ה מוספי כל השנה, הן שבח וסיפורי מעשה אבל מוסף ראש השנה וכו'. הקשה המהרש"א, דאם כן, מאי פריך בסמוך "אי הכי צפרא נמי" מתפילת שחרית דראש השנה, הא לית בה מלכיות וזכרונות ושופרות. והמגן אברהם (או"ח סימן תקצא סק"ט) ביאר, דהא דפריך בסמוך קאי אשחרית דכל השנה, דהיא נמי שאלת צרכים ואינה שבח וסיפורי מעשה, ויש לחוש בה נמי דמפקד דינא. והרש"ש תירץ, דלפי מה שכתב הבעל המאור בראש השנה (יב. מדפי הרי"ף), דמשורש ההלכה כל התפילות דראש השנה בין דערבית בין דשחרית וכו' אית להו תשע ברכות, דברי רש"י אתי שפיר, והא דפריך בסמוך קאי אשחרית דראש השנה, כפשוטו.

טז) גמ', היום לעשותם ולא היום לקבל שכרם. הקשה העיון יעקב (עין יעקב), דאמאי לא קעבר [כביכול] א"לא תלין פעולת שכיר". ותירץ, משום דלא נגמר מלאכת יומו כל ימיו בעולם הזה, ושכירות אינה משתלמת אלא לבסוף. עוד תירץ, דהא גופא קמתרץ רבי יהושע בן לוי דהמצוות עצמן באות ומעידות לעולם הבא דעשו ישראל אותן, ומשום הכי אינו מחויב לשלם שכרן עד שיעידו לפניו שעשו מלאכתן כתיקנן, ואף דהכל גלוי לפניו, דרכו להצריך עדות, כדכתיב (בראשית יא, ה) "וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל".

יז) גמ', לא דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראויים לאותו מעשה וכו'. פירש רש"י ד"ה לא עשו, דגבורים ושליטים היו ולא היה ראוי שיתגבר יצרם

והכל מתוך תשובה גדולה שעשה.

ד גמ', עשה מצוה אחת מקדמתו והולכת לפניו וכו' וכו' העובר עבירה אחת מלפנתו וכו'. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דהיינו שנברא לו מלאך רוחני, אם סניגור אם קטיגור. וביאר הא דשינה לשונו, במצוה "מקדמתו והולכת לפניו" ובעבירה "מלפנתו ומולכתו", על דרך משל. כי במולכו למקום שמחה טובה אין צריך המוליך לאחוזו בידו, דודאי ילך אחר המוליכו ולא ישמט ממנו, וכן הוא במצוה. אבל ההולך לגרדום צריך המוליכו ללפתו ולאחוזו שלא ישמט מליך אחריו, וכן הוא בעבירה. ועיין עוד מה שכתב **במכות (י:)** ד"ה בדרך. אמנם הרי"ף (בעין יעקב) ביאר, דמדה טובה מרובה, ויש כח במצוה להקדים ולהכריז "פתחו שערים ויבא גוי צדיק", כדכתיב "והלך לפניך צדקך", ובאים להקביל פניו וכבוד ה' יאספהו לחסות תחת כנפיו, אבל מידת פורענות אינה מכרות פניו. ועיין עוד **בבן יהוידע**.

ה גמ', שם. פירש התורת חיים, ד"מצוה" היינו **צדקה**, דסתם מצוה דנקט הגמ' היינו צדקה, [כמו שהובא לעיל דף ד. אות ג], ו"עבירה" היינו עריות, דסתם עבירה דנקטה הגמ' היינו עריות, וכדאיתא **בראש השנה (יז.)** ו**בסנהדרין (סד.)**, דפושעי עובדי כוכבים בגופן היינו בעבירה, ופירשו (שם) בתוס' ד"ה אמר רב, בעריות, וכן משמע מקרא דנקט התם בדבור המבול איירי, שנענשו בשביל עריות.

ו גמ', רבי אלעזר אומר קשורה בו ככלב שנאמר ולא שמע אליה וכו'. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דכמו שהכלב נקשר לגנותו בתשמיש, כן הובעל כנענית נמשכה ערלתו ואין מילתו ניכרת, ולכך אין אברהם אבינו מכניסו לעולם הבא, כדאיתא **בערובין (יט.)**. אמנם הרי"ף (עין יעקב) פירש, דאתי לאשמעינן דאף לאחר שמענישין אותו אין העבירה נפרדת ממנו, והיא לפניו למוכרת עוון. והקשה דלמא שאני הובעל בת אל נכר שהיא קשורה עמו לעולם הבא, אבל שאר עבירות מנא לן. וביאר, דשמא רבי אלעזר נמי הכי קאמר דיש עבירה שקשורה בו ככלב דהיינו כדכתיב ולא שמע אליה וכו', ופליג ארבי שמואל בר נחמני דאמר כל העבירות שוות הן, דמלפנתו ומולכתו ליום הדין, אלא דיש עבירה של בועל כנענית דקשורה בו ככלב אף לאחר שקיבל עונשו בגיהנם.

ז גמ', דור דור ודרשויו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו. פירש הבן יהוידע, דדורשויו הן הנשיאים, שהן דורשין טובת ישראל ומשגיחין לקרב להם התועלת, וכמו שנאמר (אסתר י ג) "דורש טוב לעמו". וחכמיו כפשוטו, הן המורין להן איסור והיתר ובדיני ממונות. ופרנסיו, הן הממונין בצרכי ציבור ומשגיחין על עניים ותלמוד תורה וביקור חולים וכיוצא בהן. והא דלא אמר נמי דור דור ונביאיו, דור דור ומלכיו, משום דמלכים ונביאים לא שכיחי בכל הדורות, אך אותם שלשה שזכר לא יחסרו לעולם מישראל ונהוגים לדורות עולם.

ח גמ', והא כתיב פרשת יבמות ופרשת נחלות. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דאף דפרשיות אלו כתובין אחרי חטא העגל, אין לומר דבתר דחטאו ונגזרה עליהם מיתה נתחדשו, דעל כרחק כבר היו כתובים בשעת מתן תורה, דאם לא כן תורה חסירה ניתנה, דהא כל תרי"ג מצוות מסיני נתנו. והתורת חיים ביאר, דכבר היתה התורה כתובה לפני בריאת העולם, ולכך שפיר קא מקשה הגמ' "והא כתיב פרשת יבמות וכו'".

ט גמ', שם. הקשה בהגהות רבי גדליה ליפשיץ, דלמא מיירי היכא דמתו על ידי רציחה, [דאף דבטיל מלאך המות, אכתי שייך רציחה, דהוי על ידי אדם]. ובעינן יעקב (עין יעקב) תירץ, דמשמע לגמ' דאפילו על ידי נפילה או הריגה לא היו מתים, כדכתיב "אלוקים אתם", ולא שייך במלאכים מיתה. עוד כתב, דלחכי לא הקשה מ"לא תרצח", דהוה מצי למימר דקאי אנכרים. [ולכאורה יש להקשות, דאם כן הדרא לדוכתא קושיא קמייתא מספר דאדם הראשון, דראה דהרגו לרבי עקיבא, והלא היו ראויין להיות כמלאכים דלא מתו כלל. ואולי יש לתרץ, דעשרה הרוגי מלכות שאני, דהיתה כפרה על מכירת יוסף, שהיה לפני קבלת התורה שהגיעו למדרגת אלוקים, וצריך עיון].

י גמ', כיון דליכא מיתה אין טובה גדולה מזו. תמה בהגהות יעב"ץ, דהא נתן (אבות פרק ד משנה יז), יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה. ותירץ, דדיחויא בעלמא היא. עוד תירץ, דליכא מיתה עד עולם הבא, ועד אותו זמן היא טובה גדולה, דיפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא.

יא (א) תוס' ד"ה אלא שירדו מנכסיהם, דליכא למימר סומים היו וכו'. אבל המהרש"א (חידושי אגדות) ביאר, דממשמעות דקרא, "אכן כאדם" דייק לה, דהיינו כאדם הראשון שחטא ונגזר עליו מיתת עניות, כדכתיב "ארורה האדמה וכו' ואכלת עשב השדה בזעת אפך וכו'", כן אתם, והיפך מה דאמר תחילה "למען ייטב לכם וכו'".

יב גמ', תנו רבנן אם בחוקותי תלכו אין אם אלא לשון תחנונים וכו'. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דמלת "אם", בכל התורה כולה נאמרה בלשון ספק, אמנם, איכא יוצאים מן הכלל, כגון "אם כופר יושת עליו" ו"אם כסף לזה את עמי", שהן בלשון ודאי וצווי, ומצינו קרוב לזה במבקש כגון "אם יהיה אלוקים עמדי", ועל כן אמר דאל תפרש "אם בחוקותי" בלשון ספק ותלוי כמו "ואם לא תשמעו" דבאותה פרשה אלא פרשהו בלשון בקשה ותחנונים, שכן מצינו דהקדוש ברוך הוא מבקש זאת מהן שנאמר "לו עמי שומע לי וכו'". אמנם, הרי"ף (בעין יעקב) פירש, דהוקשה לגמ' ד"אם בחוקותי" משמע דהדבר הוא ברצונכם, והלא הן מוזהרין לשמור חוקי ה'; ולכך דרשו "אם" לשון בקשה.

יג גמ', מי יתן והיה לבבכם וכו' היה להם לומר תן אתה. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דאף דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ביד הקדוש ברוך הוא להטות לב האדם לטובה. והתורת חיים ביאר, דקאמר מי יתן והיה ה' בעזרם נגד יצרם, [ופירשו לפי דרכן לעיל (ד:) אות יז].

יד גמ', אמר להן משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה. פירשו תוס' ד"ה כפויי טובה, שנקראו כפויי טובה משום שלא רצו לומר אתה תן לפי שלא היו רוצים להחזיק לו טובה בכך. אבל המהרש"א (חידושי אגדות) פירש, דנקראו כן, משום שלא חשבו שאם יטה הקדוש ברוך הוא לבבם לטובה יהיה לטובתן, והשתא הוי שפיר דומיא ד"בני כפויי טובה", דאדם הראשון לא חשב לו נתינת אשה לטובה, וכן הוי דומיא דכפויי טובה דלחם הקלוקל, דלא החשיבו הטובה. והתורת חיים פירש, דבמה שלא ביקשו "תן אתה", הראו דלא החשיבו לטובה מה שהקדוש ברוך הוא עזרם נגד יצרם עד אז, [ועיין באות הקודמת, וברי"ף (בעין יעקב)].

דף ה ע"ב

טו גמ', אמר רבא שמע מינה לא קאים איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין. פירש רש"י ד"ה לא רמזה, דקאי אמשה, שלא נוכר לתת ליבו על דבר זה עד ארבעין שנין, דאז קם אדעתיה דרביה. וכן משמע מתוס' ד"ה עד ארבעין שנין (בעמוד א). אולם התוס' רי"ד פירש, דקאי אישראל, והכי קאמר להו "ולא נתן ה' לכם לב לדעת עד היום הזה", שהיום הזה אני רואה לכם לב, אבל עד היום הזה לא ראיתי לכם לב, ומפני שלא ראה להם לב לא רצה להוכיחם כל ארבעין שנין, ושמע מינה דלא עמדו ישראל אדעתיה דמשה עד ארבעין שנין, וביאר, דהלב שראה בהן באותו יום היינו מה שפירש רש"י בפירוש התורה (דברים כט ג) דכשכתב משה את התורה ונתנה לכהנים בני לוי, באו ישראל וערערו עליו, ושמח משה על הדבר, עיין שם.

טז גמ', שם. פירש העיון יעקב (עין יעקב), משום דאיתא במשניות אבות (פרק ה משנה כד) דבן ארבעים לבינה.

יז גמ', אשריכם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים וכו' ואין זריעה אלא צדקה. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות), אמאי קאמר "בגמילות חסדים", הא זריעה היינו צדקה. וביאר, דאיתא בסוכה (מט:): דגדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, דצדקה נמשלה לזריעה, וחסד

השביעי, משום דאינו רגל בפני עצמו, וכל עיקר השמחה ביום טוב ראשון עבדי. ואף דכל ישראל מקריבין ביום טוב קרבנות, לא בעינן הכרזה שלשה ימים קודם, דאותו ואת בנו קיל, ואיכא למימר דלאכלו באותו יום זבן, ולא לשומרו ליום טוב, אבל עבודה זרה חמירא, ומשעה דובני לקרבן חיישינן, אף דובני נמי לאכילה. והתורת חיים ביאר, דכוונת רש"י נמי לפרש דטעמא משום דמרבין בשמחת יום טוב בשחיטת חולין, והכי קאמר, דמפני שהוא יום השלמת קרבנות החג, יום שמחה הוא, ומרבין בשחיטת חולין לשמחה באכילה.

כה) גמ', אינהו דמחוסר אבר אית להו סגי בתלתא יומי. הקשה הריטב"א, דהניחא לזבוני להו מידי דצריך ביקור, כבהמה, אלא לזבוני מידי דלא צריך ביקור למה לי ג' יומי, ותיריך, דלא פלוג רבנן כיון דכולהו מידי דהקרבא. [ומשמע דסבירא ליה, דלפי סוגיין, האיטור למכור לחן הוא משום לפני עור].

כו) תוס' ד"ה מנין למחוסר אבר וכו' (קמא), בתוה"ד, ולבהמה טמאה ע"כ נמי לא מצי קאי וכו'. אמנם בחידושי הריטב"א פירש, דקאי אבהמה טמאה, דבהמות הטמאות נמי היו שלמות, דלא פליג רחמנא בדין מחוסר אבר משום לתא דטהורים דצריכי להקרבא. והתוס' רי"ד פירש, דהכי קאמר קרא, אל תפחות משנים, [וכן פירש רש"י על התורה (בראשית, ו, יט)]. והאי קרא כולל טמאות וטהורות, דבציווי זה אכתי לא חילק בין טמאות לטהורות, כי אם בציווי שני, ולא כתב "מכל חי" אלא משום בהמה טהורה דחזיא להקרבא.

דף ו ע"א

א) גמ', דלמא תמים בדרכיו צדיק במעשיו. פירש רש"י בד"ה תמים בדרכיו, דהיה עניו ושפל רוח, וברש"י ד"ה צדיק במעשיו פירש, דהיינו בלא חמס. אמנם, בחידושי הריטב"א פירש, תמים לבריות, דהיה עניו ושפל רוח ורוחם נוחה הימנו, וצדיק אצל הקדוש ברוך הוא.

ב) תוס' ד"ה אתך בדומין לך, ומכל מקום ליכא למעט מהכא מחוסר אבר ובעל מום וכו' ומיהו קשיא וכו' ושמא יש לומר וכו'. אמנם בחידושי הריטב"א פירש, דלמאן דאמר טריפה יולדת נפקא לן מ"אתך" מיעוט טריפה ומחוסר אבר, והגמ' הדרא בה מדרשת "מכל חי", ואף דלא קאמר "אלא" בהדיא, הכי אורחא דתלמודא בכמה דוכתי, ורבי אלעזר דדרש מ"מכל חי" למעוטי מחוסר אבר, קסבר טריפה אינה יולדת, ולא דרש מ"אתך" מידי.

אמנם, התוס' בד"ה והשתא פירשו, דנפקא מ"אתך" שיהו טפלין לך. **ג) בא"ד,** ושמא יש לומר דמכל מקום חי איצטריך וכו' והא דאמר לעיל וכו'. הקשה המהרש"א, אם מסתבר טפי לדרוש מ"אתך" למעט מחוסר אבר ובעל מום, ומ"מכל חי" למעט טריפה, אמאי מוקמינן קראי להיפך. ותיריך, דאי למסקנא, טעמא דקרא ד"אתך", לצוותא בעלמא, כדי לעמוד עימו שנים עשר חדשים בתיבה, אי אפשר למעט מחוסר אבר, דהא יכול לעמוד עימו שנים עשר חדש בתיבה, ואי נימא דטעמא דקרא "אתך" לא משום צוותא בעלמא ושייך למעט מהאי קרא מחוסר אבר, קשיא, אמאי כתבה התורה "לחיות זרע" כדי למעט מיניה זקן וסריס, הא אפשר למעט זקן וסריס מקרא ד"אתך" כמו שממעטים ממנו מחוסר אבר, ועל כרחך דאוקמינן לקרא בדבר המסתבר פחות, ומקרא ד"אתך" ממעטינן טריפה, שאינו יכול לעמוד עימו שנים עשר חדש בתיבה, ולכך בעינן לקרא ד"לחיות זרע" למעט זקן וסריס. ועיין עוד במהר"ם ובתורת חיים. ובשו"ת בית הלוי (ח"ב סימן ל), כתב, דנח היה בעל מום, ולא היה מחוסר אבר, ולכך לא נתמעט מקרא ד"אתך" אלא מחוסר אבר ולא בעל מום.

ד) תוס' ד"ה ודלמא נח גופיה טריפה הוה, בתוה"ד, אלא יש לומר דהשתא קאי כמאן דאמר חיה וכו'. וכן כתב התוס' רי"ד. והקשה בחידושי הרשב"א, דאם כן, הוה ליה למימר "הניחא למאן דאמר טריפה אינה חיה, אלא למאן דאמר טריפה חיה, דילמא נח גופיה טריפה הוה", כדמקשה לעיל, "הניחא למאן דאמר טריפה אינה יולדת". לכך פירש, דלא אמר טריפה אינה חיה, אלא בבהמה ובעוף, אבל אדם אפשר דאית ביה טרפות דהוה חי בהן, אף

לקצירה, והזורע ספק אוכל והקוצר ודאי אוכל. עוד איתא התם, דאין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה דכתיב "זרעו לכם צדקה וקצרו לפי חסד", כלומר, דהנתינה היא הצדקה והטורח הוא החסד, ובסוגיין מיירי בצדקה הבאה לידי חסד, והכי קאמר הכא "אשריכם זורעי על כל מים", כלומר, דזורע ונותן צדקה על כל מים, דהיינו דעושה על פי התורה, דאז יצמח ויבא לידי קצירה דחסד, ו"והיה משלחי רגל", היינו דטורח בהולכה, דהיינו גמילות חסדים, ולפי שהיצר הרע מרחיק נתינת ממון לעני, ועוד לטורח בכך, לכך אמר דהעושה צדקה באופן זה יצרו מסור בידו ואין הוא מסור ביד יצרו. **יח) רש"י ד"ה משלחי רגל,** משלחין ומשליכין רגל יצרו הרע וכו', יצרו הרע קרוי אורח וכו'. וכן פירשו בתוס' ד"ה יצרו מסור בידם. אמנם, בהגהות רבי גדליה ליפשיץ פירש, דדרשינן "רגל" על יצרו הרע מלשון מרגיל, ומלשון יורד ומסטין ועולה ומקטרג.

יט) גמ', לעולם ישום אדם עצמו וכו' כשור לעול וכחמור למשאוי. פירש הבן יהודע, דישום עצמו "כשור לעול" היינו לימוד העיון והסברא, וכחמור למשאוי" היינו לימוד גירסא.

כ) רש"י ד"ה ומי בעינן כולי האי, דחיישינן דובין ליה העובד כוכבים האי בהמה לצורך יום אידו ג' ימים קודם לכן. ביאר בחידושי הר"ן, דלקמן (ו). בעינן אי טעמא דמתניתין דאסור לשאת ולתת "משום הרווחה", כלומר דאזיל ומודה לעבודה זרה שלו, או משום "לפני עור" לא תתן מכשול, ולא איפשיטא, ורש"י הכא הוזקק לפרש דלפי סוגיין טעמא משום לפני עור, דיקריבנה ביום אידו, וכדאמרינן הכא דלהקרבא בעינן ג' יומי. והקשה, דרש"י פירש לעיל (ב). ד"ה לפני אידיהן, דטעמא משם דאזיל ומודה לעבודת כוכבים ביום אידו, ולא משום לפני עור. ועיין באות הבאה.

כא) בא"ד, שם. תמה המהר"ם, דהכא פירש רש"י כדעת רבינו תם לעיל (ב). בתוס' ד"ה אסור, דאין איסור אלא למכור לחן, ולא לקנות מהן, ודלא כמו שדייקו שם דלפי רש"י אף אסור לקנות מהן. ועוד תמה, דבתוס' ד"ה ומי בעינן כתבו פירש רש"י, דלקנות מהן נמי אסור, ודלא כפירוש רבינו תם לעיל (ב). ותיריך, דשמא נתחלפו הפירושים. [והשתא לא קשיא קושית הר"ן באות הקודמת].

כב) תוס' ד"ה ומי בעינן כולי האי, פירש רש"י וכי אדם רגיל כל כך וכו' ונוכר שם עבודת כוכבים תדיר בפיו ואזיל ומודי וכו'. כתב בהגהות מלא הרועים, דמשמע, דאזיל ומודה תיכף, אף לפני האיד, דשם עבודה זרה שגור בפיו. והקשה, דאם כן, אף דבר שאינו מתקיים עד יום האיד ליתסר, דמודה תיכף. וציין לרש"י לעיל (ב). ד"ה לפני אידיהן דפירש, דאזיל ומודה ביום האיד, וכן רש"י לקמן (ו): ד"ה לא אסרו פירש, דדבר שאינו מתקיים מותר לפני אידיהן, משום דחזי ליה קמיה ביום אידו דליזול ולודי. וכתב, דצריך לומר לתוס', דדבר שאינו מתקיים אינו חשוב אצלו כלל, ולא מחשיב ליה שמחה דליזול ולודי.

כג) גמ', בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו וכו'. הקשה בביאור הגר"א (יו"ד סימן ט"ז סק"י), דמדקאמר "צריך להודיעו", משמע דעל המוכר להודיע ולא על הלוקח לברר, ואמאי, הא יותר יש להזהיר העושה, מאותו שמכשילו. ותיריך, דהלוקח אינו צריך לחוש, דלא מחזקינן איסורא, דהוי ספק ספיקא, דאינו אסור אלא אם כן יש לה אם, והיא קיימת, ומכרה, והיום מכרה.

כד) רש"י ד"ה ערב יום טוב אחרון של חג, מפני הוא יום השלמת קרבנות החג וכו'. הקשה התוס' רי"ד, אם כן, מאי מתרצינן "התם דלאכילה סגיא בחד יומא, הכא דלהקרבא בעינן תלתא יומי", הא התם נמי הוי להקרבא. ולכך פירש, דטעמא משום דדרך כל ישראל לקנות בשר ולשמח ביום טוב, והא דלא תניא נמי ערב יום טוב ראשון של חג, משום דכיוון דאיכא שמיני עצרת קמייהו, ואמרו חז"ל (הובא ברש"י על התורה במדבר כט, לו), משל למלך שזימן בניו, וביום שמיני עושה משתה גדול כשרוצים להפרד, ולכך משהים עיקר שמחתן ליום השמיני, אבל בפסח לא משהין שמחתן עד יום

מוכח דטעמא משום הרווחה. נאולם, לפי שיטת הר"ן שכתבנו באות ז, דבפרעון כולי עלמא מודי דהוי משום הרווחה, אתי שפיר, דסיפא דמתניתין איירא בפרעון. ותירץ, דודאי לרבי יהודה טעמא משום דאזיל ומודה, אלא דקמיבעיא לן אליבא דתנא קמא, דיש לומר דטעמא דתנא קמא משום לפני עור, ואף על גב דהשיבו לרבי יהודה דשמח הוא לאחר זמן, לשיטתו קמהדר ליה, והכי קאמר, אף לדידך דלא אסרת אלא היכא דאיכא שמחה, הכא נמי שמחה איכא, דאף שהוא מיצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן.

(ו) רש"י ד"ה משום הרווחה, דרווח ואזיל ומודה לעבודת כוכבים ועובר ישראל משום לא ישמע על פיך. הקשה הב"ח (יו"ד סימן קמח סק"ז), אמאי לא אמרינן דאסור משום לפני עור. ותירץ, דבאזיל ומודה ליכא לפני עור, דהוי כמו גיפוף ונישוק דאין העובד כוכבים מוזהר עליו, כיון דאין ישראל חייב מיתה עליו, וקיימא לן דאין בן נח מוזהר בעבודה זרה אלא על דבר דישראל חייב מיתה עליו. ותמה ה"ט"ז (סק"ג) מהא דאיתא **בסנהדרין** (ס): דישראל חייב מיתה במודה ואומר לעבודה זרה "אלי אתה". והמנחת **חינוך** (מצוה פו, אות ט) ביאר בדעת הב"ח, דבאזיל ומודה לא חששו שיהיה בגוונא דבן נח מוזהר עליו, כגון דיאמר "אלי אתה", אלא דיהא בדרך דאינו מוזהר עליו, דינהג בו כבוד בעלמא ויודה לו, ומפאר אותו, ולא חמיר מגיפוף ונישוק. וה"ט"ז תירץ, דאמרינן בסמוך (עמוד ב), דלא שייך לפני עור במושיט כוס יין לנזיר אלא בתרי עברי דנהרא, דלא אפשר להנזיר ליקח היין בעצמו, אבל אם היה אפשר לו, אלא דמסייע ומקרב לו הדבר, ליכא לפני עור, והוא הדין הכא, דהיה העובד כוכבים יכול מעצמו לזויל ולהודות, אבל מכל מקום, איכא משום "לא ישמע על פיך", דהשתא נשמע נמי על ידי הפה של הישראל. ועיין עוד **במאירי** (ב. ד"ה אמר המאירי לפני אידיהן).

(יא) גמ', או דלמא משום לפני עור. פירש בחידושי הריטב"א, משום לפני עור דאורייתא. אולם, בחידושי הראב"ד כתב **לקמן** (ח): ד"ה הילכך, דאף לטעמא דלפני עור, לא הוי אלא חששא דרבנן, שמא יקריב ממנו לעבודה זרה.

(יב) רש"י ד"ה ולפני עור, בהמה ומקריבה לעכו"ם ובני נח נצטוו עליה וכו' ונהי דאמרן עמד והתירן וכו'. כתב הגרי"פ **פערלא על ספר המצוות להר"ג** (ח"ג, מילואים סימן ח, ד"ה וראיתי להר"מ"ע מפאנו), דמשמע דעמד והתירן ממש, שפטרן ממצוות אלו ונטלן מהן. והקשה, דאם כן, אמאי עתידין הן ליתן את הדין על שאין מקיימין אותן, ועיין שם באריכות.

(יג) גמ', למאי נפקא מינה דאית ליה בהמה לדידיה וכו'. הקשה בחידושי הראב"ד, נהי דאית ליה בהמה לדידיה, אמאי שרי, ניחוש שמא לא היה רוצה להקריבה, לפי שלא היה רוצה לעמוד בלא בהמה, והשתא לקח האחרת להקריבה. ועוד, ניחוש שמא לקחה להקריב את שתיהן, ונמצא מרבה בעבודת כוכבים על ידינו, ואיכא משום לפני עור. ותירץ, דעל כרחך, בכל חשש דלפני עור, אי אית ליה בידו מזומן מאותו דבר שיוכל לעבור עליו אם ירצה, לא חיישינן לתוספת איסור, ולכך מותר למכור לו כיוצא בו. וכן כתב בחידושי הריטב"א **לקמן** (ו): ד"ה הכא במאי עסקינן, והוסיף, דמכל מקום אי תבע ליה בפירושו לאיסורא, נהי דמשום "לפני עור" ליכא, אכתי אסור משום "מסייע ידי עוברי עבירה", ולא עוד, אלא שאנו חייבין למחות בידם, דכל ישראל ערבים זה לזה.

(יד) גמ', שם. הקשה בחידושי הר"ן, אמאי לא אמרינן נפקא מינה לזבוני ליה מידי דלא חזי לתקרובת. ותירץ, דניחא לן טפי לנקוט נפקא מינה ד"אית ליה בהמה לדידיה", לאשמועינן דבכי האי גוונא ליכא לפני עור. אמנם בחידושי הראב"ד (לעיל ב.) ד"ה ג' ימים פירש, דאף בדבר שאינו ראוי לתקרובת גזרו, משום דכל דבר ראוי לשמש בו באיזה אופן לפני העבודה זרה. וכן כתב בתורת חיים (ה): ד"ה שלשה, דכל דבר ראוי לתקרובת, דאפילו מעות, כסות וכלים, שייך להניחן לפני העבודה זרה.

דף ו ע"ב

(טו) גמ', מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר וכו'. פירשו בתוס' ד"ה מנין,

שכנגדן בבהמה אינה חיה. ובחידושי הריטב"א פירש, דהכי קאמר, דלמא נח גופיה טריפה הוה באותה שעה, ומה שחי אחר כך מעשה ניסים הוה, כמו שעשה לו כמה ניסים אחרים בענין ההוא, כדאיתא במדרשים.

(ה) גמ', איבעיא להו שלשה ימים הן ואידיהן או הן בלא אידיהן. פירש התוס' רי"ד, דמי אמרינן האי שלשה א"לפני", קאי, והכי קאמר, שלשה ימים לפני אידיהן אסור, בלא אידיהן, או דלמא האי שלשה לאו א"לפני" קאי, אלא א"אסור", והכי קאמר, שלשה ימים אסור לשאת ולתת, והן עם האיד, והאי דתני "לפני" לומר דלפני האיד מתחילין, והכי פירושא, לפני אידיהן תחילת האיסור, ומושך שלשה ימים עם האיד.

(ו) גמ', אליבא דרבי ישמעאל לא מיבעיא לי דהן בלא אידיהן, כי קא מיבעיא לי אליבא דרבנן מאי. הקשה התורת חיים, כיון דרבי ישמעאל ורבנן פליגי אהדדי, מסתמא הוה שלשה ימים דרבנן דומיא דשלשה ימים דרבי ישמעאל, הן בלא אידיהן, דמהיכי תיתי לחלק. וביאר, דלעולם פשטא דמתניתין משמע הן בלא אידיהן, ואפילו הכי קא מיבעיא להו "או הן ואידיהן קאמר" משום דאי הן בלא אידיהן, העיקר חסר מן הספר, דהא דקאסרו לשאת ולתת ביום איד של עכו"ם גופיה לא קתני במתניתין, והוה ליה למיתני יום אידיהן ושלשה ימים לפנייהן אסור וכו', ולכך מספקא להו אי מתניתין עיקר דמילתא נמי קתני, ו"הן ואידיהן" קאמר. והשתא אתי שפיר, דאמרינן אליבא דרבי ישמעאל לא קמיבעיא לן, דאיהו לא אתי אלא לאפלוגי אתנא קמא, ולית ליה למימר אלא במאי פליגי, אבל אתנא קמא קא מיבעיא לן, דאיהו אתי לאשמועינן דינא דאידיהן, ודוחק למימר דלא קתני עיקרא דמילתא. ובזה תירץ נמי הצריך עיון **דתוס' ד"ה אלא**, דהקשו דאם הן ואידיהן קאמר, ליתני "לפני אידיהן שני ימים", והשתא אתי שפיר, דאי הוה תני "לפני אידיהן שני ימים", לא הוה תני עיקרא דמילתא. אולם, בחידושי הריטב"א פירש, דלרבי ישמעאל לא קא מיבעיא לן, דדילמא כשם שמרבה איסור לאחריהם, מרבה נמי לפנייהם.

(ז) גמ', איבעיא להו משום הרווחה או דלמא משום לפני עור. ביאר בחידושי הר"ן, דדוקא טעמא דאיסור לשא וליתן עמהן קא מיבעיא לן, דדלמא במקח וממכר ליכא משום הרווחה, דכמו דבא לידו חפץ, יוצאין מתחת ידו מעות, אי נמי איפכא, דבאו מעות ויוצא החפץ, ולא אזיל ומודה, וליכא אלא משום לפני עור, או דלמא, איכא נמי משום הרווחה, כיון דבא לידו מה שרצה, אבל להשאילן ולהלוותן ולפורען פשיטא לן דאיכא משום הרווחה וליכא משום לפני עור. אמנם, בחידושי הראב"ד פירש, דמיירי היכא דהוה ליה להעובד כוכבים בהמה אחת, והשתא כשנותנין לו בהמה שניה, נתררוח ליה עלמא, דיכול להקריב אחת מהן ותשאר האחרת בידו, ומיבעיא לן אי משום הכי אזיל ומודה, או דלמא לא חיישינן להכי, וליכא אלא משום לפני עור. ולפני זה, ליכא הרווחה בלהשאילן ולהלוותן ולפורען יותר מלשאת ולתת עמהן, דאף דבא חפץ ויוצאין מעות, אין טעמא דהרווחה אלא משום דהשתא איכא בהמה יתירתא תחת ידו, והאיבעיא דגמ' אכולהו בבי דמתניתין. ועיין עוד מה שפירשו **תוס' לעיל** (ב.) ד"ה אסור בשם רבינו תם].

(ח) גמ', שם. הקשה התוס' רי"ד, דבשלמא למכור להם, מצינו לפרושי משום לפני עור, דשמא יקריבנה, וכן שלא להשאיל, דאף דשאלה הויא בדבר דהדר בעין, אשכחן **בשבת** (קמח.) לשון שאלה אפילו בדבר דלא הדר בעין, וכן שאין להלוותן ולפרען, שלא יקנה באותן דמין קרבן לעבודה זרה, אלא לקנות מהן ולשאל וללוות ולפרע מהן אמאי אסור, מאי משום לפני עור איכא. [אמנם, לפי מה שכתב בחידושי הר"ן באות הקודמת אתי שפיר, דלא קא מיבעיא לן אלא טעמא לשאת ולתת עמהן]. ותירץ, דגזרו לשאול וללוות ולפרוע מהן אטו להשאיל, להלוותן ולפורען, כדאמר אביי בסמוך (עמוד ב) וכן ביאר בחידושי הראב"ד.

(ט) גמ', שם. הקשה התוס' רי"ד, הא מסיפא דמתניתין (לעיל ב.) מוכח דהוי משום הרווחה, דקאמר רבי יהודה דנפרעין מהן משום שמיצר הוא לו, ולא חייש משום לפני עור, וכן מהא דהשיבו התנא קמא דשמח הוא לאחר זמן,

מהרי"ף, ומהרמב"ם (פ"ט מעבודה זרה ה"א), דלהלכה חיישינן משום הרווחה.

כב) גמ', אמר אביי גזרה לשאול מהן אטו להשאילן. פירש בחידושי הריטב"א, דבהא ודאי שייך למיגור הכי משום דשאלה סרך השאלה היא, דמאן דשאל לא סגיא דלא מושיל, אבל לא גזרו מקח אטו מכר, נוקסבר כר"ת לעיל (ב). בתוס' ד"ה אסור דלא אסרו מקח, דלא שייך האי טעמא, דמשום דובין לא מחייב לזבוני ליה, וכמו כן לא גזרו למכור דבר שאינו מתקיים אטו דבר המתקיים, או שאינו ראוי לתקרובת אטו הראוי לתקרובת, דבהא נמי ליכא סרך איסור. וכן ביאר בחידושי הראב"ד, דמהאי טעמא לא גזרו היכא דאית להעובד כוכבים בהמה אחרת, אטו היכא דלית ליה, דליכא סרך איסור, ואי לא תימא הכי, ליכא נפקא מינא בין טעמא דהרווחה לטעמא דלפני עור, דבדאית ליה בהמה אחרינא נמי נגזור מטעמא דלפני עור.

כג) תוס' ד"ה אמר אביי גזרה לפרוע מהן אטו לפרוען, בתוה"ד, ומיהו אי לאו דאיכא שום שמחה לא הוה שייך נמי למיגור וכו'. ביאר המהר"ם, דאילו לא הוה בלפרוע מהן שום שמחה, לא הוה שייך לומר גזירה לפרוע מהן אטו לפרוען, דמאי ענין זה לזה, בהא איכא שמחה ובהא ליכא שמחה כלל, אבל השתא דאיכא בהא נמי קצת שמחה שייך שפיר למיגור.

כד) בא"ד, והשתא ניחא דאצטריכו כולוהו לאביי נמי כמו לרבא. אמנם, בחידושי הראב"ד פירש, דאליבא לאביי איכא למיגור אפילו אי ליכא שמחה כלל, והא דאצטריכו כולוהו בבי דמתניתין, משום דאי תנא לשאת ולתת עמהן, התם הוא דחיישינן דלצורך תקרובת הוא עושה, אבל הוה אמינא דלהשאילו שרי, דהעובד כוכבים יודע דלא מושלי אינשי מנא לתלתא יומא, ולצורך ההוא יומא הוא דקא שאיל ליה, ואפילו אי יתקן באותו היום לצרכי תקרובת דיום אידו, אכתי מיהא איסור קעביד עד שעת הקרבה, ולא ליחוש ליה, ואי לא תנא אלא הני, אכתי הוה אמינא דלהלוותן שרי, דלא הוה משעבד נפשיה למהוי עבד לזה לאיש מלוה משום הקרבה, אלא לאכילה קעביד, ואי לא תנא אלא הני, הוה אמינא דהני אסורין משום דאזיל ומודה, אבל לפרוען שרי, דמכל מקום חייב לפרוע ליה, ולא אויל ומודה. אי נמי, הוה אמינא דמותר משום דלא בעי הני זוזי לצורך תקרובת, אלא חובו הוא דקא תבע.

כה) תוס' ד"ה אלא ללות מהן מעוטי קא ממעט להו, מכאן ראייה לפירוש רבינו תם וכו'. כתב בהגהות מלא הרועים על הרא"ש (פ"א סימן א, אות ח), דיש לדחות, דמייירי בין בגוונא דלוה בריבית ובין בגוונא דלוה בלא ריבית, והכי פירושו, בשלמא להלוותן אסור, דאף בריבית אית להו ריוח כיון דצריך למעות, אלא ללוות מהן בגוונא דלוה בלא ריבית מעוטי קא ממעט להו, ואמאי אסור.

כו) גמ', מתניתין דלא כרבי יהושע בן קרחא דתניא וכו' על פה נפרעין מהן מפני שהוא כמציל מידם. הקשה הלחם סתרים, מינה לה לגמ' דרבי יהושע בן קרחא פליג אתנא קמא, דלמא אדרבי יהודה פליג, ומתניתין בשטר איירא, ואף דתנא קמא סתם ולא מפליג בין שטר לפה, סתמן כפירושן דזיל בטר טעמא דפירושו דשמח הוא לאחר זמן, והויא כאילו פירשו מלוה בשטר. ועוד הקשה, דפירש רש"י ד"ה מלוה בשטר, דכיון דנקיט ישראל שטרא עילויה מסתפי מיניה כל שעה, ואם כן, אמאי איצטריך רבי יהושע בן קרחא למיהב טעמא דעל פה נפרעין מהן מפני שמציל מידם, תיפוק ליה משום דכיון דלא נקיט שטרא עילויה לא מסתפי, ואינו שמח. ותירץ, דלעולם הגוי שמח לאחר זמן אחר שפרע בין שהיה בשטר בין בעל פה, אמנם, במלוה על פה הקילו משום דמציל מידם, שלא יפסיד ישראל ממונו, ומא שכתב רש"י דכיון דנקיט שטרא עילויה לא מסתפי, אינו טעם למה דכתב דשמח, אלא אתי ליתן טעם למה בשטר אסרו מאחר דאף בעל פה יש שמחה, וביאר דהחמירו, לפי שאין הפסד ממונו לישראל אם לא יגבה עכשיו, דכל שעתא מסתפי.

דמייירי היכא דתבע היין סתם, ואסור להושיט לו דמסתמא למישיט קא בעי ליה, וכן משמע מרש"י ד"ה לא יושיט, דפירש שמא יבא לשתות. אבל ברש"י שבריי"ף (א: מדפי הרי"ף) ד"ה לא יושיט פירש, אם בא לשתותו, ומשמע דמייירי היכא דתבע ליה בפירוש לשתותו, ומשמע דאם תבע בסתם מותר להושיט לו, וכן פירש האור זרוע בשם רש"י. אמנם הנימוקי יוסף כתב, דאפשר דכדפירש רש"י אם בא לשתותו, אין כוונתו דתבע כך בפירוש, אלא דביקש סתם, ומתוך דהורגלו העולם לשתות יין איהו נמי יבוא לשתותו, ולא פליגי אתוס'.

טז) תוס' ד"ה מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר, נראה דהוא הדין בכל שאר איסורין אלא להכי נקט כוס יין לנזיר וכו', אמנם הרי"ף (א: מדפי הרי"ף) פירש, דרבותא קא משמע לן, דאפילו כוס יין לנזיר דלדין לא אסיר איכא משום לפני עור, ולא מיבעיא כוס יין לנזיר, דבר ישראל הוא, אלא אפילו אבר מן החי לבני נח דלאו ישראל הוא, איכא משום לפני עור.

יז) תוס' ד"ה תניא כוותיה דרבי שמעון בן לקיש, נראה לר"י דהלכה כרבי יוחנן וכו' ואין לומר וכו' דהא חשיב התם חליצת מעוברת אף על גב דתניא התם נמי כוותיה. אולם הרי"ף (א. מדפי הרי"ף) והרמב"ם (פ"ט מעבודה זרה ה"א) כתבו, דהלכה כריש לקיש, משום דתניא כוותיה. וכתבו בחידושי הרשב"א והר"ן, דהא דחשיב ביבמות (לו). חליצת מעוברת ולא חשיב הא דהכא, משום דתניא כוותיה, ומכל מקום חשיב הא דחליצת מעוברת משום דעלה קאי התם, והכי קאמר, כשם דבחליצת מעוברת הלכה כריש לקיש דתניא כוותיה, הכי נמי הלכתא כוותיה בהני תרי אחרנייתא.

יח) בא"ד, ועוד דלקמן מסיק נשא ונתן איכא בינייהו וכו' ומתניתין עדיפא מבריייתא. הקשה המהר"ם, דאמרינן התם (ו:), דתנא קמא דמתניתין סבירא ליה נשא ונתן מותר, ומאי אמרי תוס' דמתניתין עדיפא מבריייתא, הא איכא נמי תנא קמא דמתניתין דסבר כריש לקיש. ותירץ, דתנא קמא נמי סבירא ליה נשא ונתן מותר, והא דאמרינן לקמן נשא ונתן איכא בינייהו, היינו דתנא קמא לא גילה דעתו אי נשא ונתן מותר אי אסור, ואתו רבנן בתראי למימר דאסור, והוא מאי דאיכא בינייהו, ולא אתו לאפלוגי עליה. אמנם, הרש"ש ביאר, דלעולם פליגי חכמים אתנא קמא, וכוונת התוס' דיש לפסוק כחכמים נגד תנא קמא, וכמו שכתב הרא"ש בבא מציעא (פ"ו, סימן יא), דאשכחן כמה סתמי דיחידאי נינהו, וכדאמרינן סתם מתניתין רבי מאיר, אבל לשון "חכמים" כולל רבים. ועיין עוד בקרני ראם על הרי"ף (א: מדפי הרי"ף) ד"ה דאמר כוותיהו.

יט) תוס' ד"ה לא אסרו אלא בדבר המתקיים, פירוש מכר דוקא וכו' ולפירוש הקונטרס קשה. התורת חיים תירץ, דבמתניתין קתני "לשאת ולתת" סתם, ולכך משמע בין מקח ובין מכר, מיהו היכא דמוכח דאיירי בממכר לחודא, שייך נמי שפיר למיתני נשא ונתן, דאטו המוכר דבר לחבירו לא שייך למימר דנשא ונתן עמו.

כ) גמ', אמר היכי אעביד וכו' אשקליה הויה ליה איבה. ביאר בחידושי הריטב"א, דכל היכא דאיכא איבה, לא אסרו במשנתנו כלל, ואפילו ביום אידם, דאיסור הרווחה אינו אלא מדרבנן, ורק משום חששא, ולכך היתה דעת החכמים מתחילה בשעת הגזירה, לא להחליט האיסור בכל מצב כמו שאר איסורים, אלא דוקא לפי המקום ולפי הזמן, וכן מצינו לקמן (יא:): דאמר שמואל, דבגולה אינו אסור אלא ביום אידם בלבד, והיינו נמי משום דלא גזרו מתחילה בכל מקום וזמן, אמנם, אפילו הכי רבי יהודה נשיאה לא רצה לקבל, דגברא רבה מיבעי לתקוניה ביה כל מאי דאפשר.

כא) גמ', בשלמא להשאילן דקא מרווח להו וכו'. בחידושי הרי"ף לעיל (ו). הוכיח מהבא, דאף דלא איפשט בעיין אי טעמא דמתניתין משום הרווחה או משום לפני עור, לפי סוגיין טעמא משום הרווחה, דהא הכא קא פריך אלשאול מהן, ואי טעמא משום לפני עור, הוה לן לפרוך נמי אמשא ומתן, אמאי אסור לקנות מהן. אולם הרמב"ן (לקמן יג.) כתב, שלא איפשוט בעיין, ולהלכה אזלינן לקולא ולא חיישינן לטעמא דהרווחה, ועיין בר"ן שדקדק

דף ז ע"א

(א) **גמ'**, רבי מאיר אומר נותן לו דמי צמר רבי יהודה אומר וכו'. פירש רש"י ד"ה נותן לו, דלרבי מאיר, דנותן הצובע דמי צמר לבן כבתחילה, היינו אם רוצים הבעלים, אבל אם אין רוצים צריך להחזירו להם עם שינויו. אמנם בחידושי הריטב"א פירש, דהצובע יכול לתת דמי הצמר בעל כרחן של בעלים, דהא קנה הצמר בקנין גזילה על ידי השינוי.

(ב) **תוס'** ד"ה רבי מאיר אומר וכו', בסוה"ד, ואומר רבינו תם דהתם נתכוין הוא לקנות אבל הכא וכו'. כתב בקובץ שעורים (בבא קמא, אות כו), דכוונתם, שאינו מתכוון לגזול ולא נעשה גולן כלל, אבל היכא דנעשה גולן קונה בשינוי, ואפילו בעל כרחו, משום שמתחילת הגזילה נעשית מיד שלו, אלא דאיכא מצות השבה, ובשעת השינוי פקע חיוב השבה, וממילא קניא ליה.

(ג) **גמ'**, רבי יהודה אומר וכו'. פירשו בתוס' ד"ה רבי מאיר, דקסבר דלא קנה בשינוי, כיון דהיה בשוגג ולא נתכוין לקנות, [ועיין באות הקודמת]. וכן כתב בחידושי הריטב"א, דלא חשיב גולן ולא קנה, והוי כיוור לתוך שדה חבירו שלא ברשות, בשדה שאינו עשויה ליטע, דאפילו שינה הצבע למעליותא שמין לו וידו על התחתונה, שלא יהא חוטא נשכר. אמנם, הפני יהושע בבבא קמא (קב: ד"ה בגמרא וכו' מו) פירש, דלרבי יהודה נמי קנה הצובע, אך מכל מקום, מתקנת חכמים, יכולים הבעלים לתת דמי היציאה או דמי השבח, וכן משמע ברש"י ד"ה רבי יהודה אומר.

(ד) **גמ'**, קא משמע לן הלכה כיחיד. כתב הרמב"ם (בהקדמתו לסדר זרעים, ד"ה והטעם), דאפשר דיהא הלכה כיחיד אם מסתבר כמותו.

(ה) **תוס'** ד"ה פשיטא דמחלוקת ואחר כך סתם, בסוה"ד, לכך נראה לפרש דלאו מכח סתם בעי למיפשט וכו'. ביאר המהר"ם, דכיון דלכולי עלמא מחלוקת ואחר כך סתם, חשיב כרבים, לא היה צריך רב הונא לפסוק כותיה דרבי יהודה, דאף אי לא סבירא ליה בהכרח דהלכה כסתם, מכל מקום, אי לא אתי לאפוקי מהאי כללא, לא היה צריך לאשמועינן הכי, כמו דלא צריך לאשמועינן דהלכה כרבים נגד יחיד אף דיכול לפסוק כיחיד.

(ו) **גמ'**, תנו רבנן לא יאמר אדם לחבירו וכו'. ביאר בחידושי הריטב"א, דקא מפלגי אי חשיב כדיבור או כהרהור, וקיימא לן בשבת (קיג:): "ודבר דבר" דיבור אסור הרהור מותר, והא דקתני "רבי יהושע בן קרחא אומר אומר אדם וכו'", ולא קתני "ורבי יהושע בן קרחא מתיר", משום דאתא לאשמועינן דלא התיר אלא בלשון הזה דווקא, שאין בו זכר למלאכה, ואומר לו בלשון מסופק "הנראה שתעמוד". אמנם, בתוס' רבינו אלחנן פירש, דפלגי אי הרהור אסור אי לאו.

(ז) **גמ'**, תנו רבנן הנשאל לחכם וטמא לו לא ישאל לחכם ויטהר וכו'. כתב בחידושי הרשב"א בשם יש מפרשים, דלא ישאל חכם אחר משום כבודו של ראשון, אבל אם טהרו או התירו, טהור ומותר. אבל בשם הראב"ד כתב, דאפילו אם שאל והתיר עדיין אסור, דכיון דאסרו איסורא רביעא עליה, ונעשית חתיכא דאיסורא, והסכים לדבריו, וכן פירש הריטב"א. והמאירי כתב, דבדיני ממונות, אפילו אם השני אינו מומחה מהראשון, חזר ומוכה, ואפילו אם הראשון טעה בשיקול הדעת בעלמא.

(ח) **תוס'** ד"ה הנשאל לחכם וכו', בתוה"ד, חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר אלא אם כן יוכל להחזירו כגון שטעה בדבר משנה או אפילו בשיקול הדעת. וכן כתב בחידושי הר"ן. אבל בחידושי הרשב"א והריטב"א כתבו, דאם לא טעה אלא בשיקול הדעת, אינו רשאי להתיר.

(ט) **גמ'**, אחד אוסר ואחד מתיר וכו' ואם לאו הלך אחר המחמיר וכו'. ביאר הריטב"א, דאם נשאלה השאלה לשני חכמים כאחד, אחד טימא ואחד טיהר, אם שקולים הם בחכמה ובמנין, השואל צריך ללכת אחר המחמיר [לפי תנא קמא], משום דספק הוא אצלו, אבל החכמים עצמם כיון דשקולין נינהו, וכל אחד עומד בשמועתו, נוהג המי כדבריו, ואפילו לקולא. והא דאחרים צריכים ללכת לחומרא, היינו בחתיכא אחרת ששייך גם עליה מחלוקת זו, אבל

באותה חתיכא עצמה שנחלקו בה, אין הוראת איסור חל עליה, כיון דשקולין נינהו, ורשאי החכם המיקל להורות לאחרים קולא דאותה חתיכא, והרוצה לסמוך עליו הרשות בידו. עוד כתב, דאם אחד מהחכמים סמך אנגרייה מרביתו, הולכים אחריו אפילו בחתיכה אחרת, ועיין שם שהוכיח כל דבריו. (ו) **גמ'**, היה אחד מהם גדול מחבירו בחכמה ובמנין. פירש האור זרוע (אות קד), דגדול במנין הוא מי שיש לו יותר תלמידים. ועוד פירש, שהוא מי שרוב התלמידים סוברים כמותו. ובחידושי הראב"ד פירש, שהוא מי שגדול בשנים. וכן כתב הריטב"א, ומשום, שגדול בשנים שימש יותר תלמידי חכמים.

(יא) **גמ'**, רבי יהושע בן קרחא אומר בשל תורה וכו'. החזון איש (יו"ד, סימן קנ), הביא להא דאיתא בחולין (מד). דהרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה, כדברי בית הלל עושה, ואוקמי דקודם הבת קול, ועדיין לא הכריעו ההלכה, והקשה, אמאי לא אמרו דיש להחמיר בשל תורה ולהקל בשל סופרים. וביאר, דהא דאמר בשל תורה הלך אחר המחמיר, אינו אלא בשאין אחד מהם רבו, אבל אם אחד מן החכמים רבו הלך אחריו אף להקל, ומיקרי רבו כל שהוא קרוב לו ושומע שמועותיו תמיד ברוב המצוות, ואם שני חכמים קרובים לו, רשות בידו להחזיק בהוראותיו של אחד מהם ולהחזיקו כרבו, והיינו דאמרינן הרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה וכו', דהיינו להחזיקו כרבו ולהלך אחריהם תמיד, בין להקל בין להחמיר.

(יב) **תוס'** ד"ה בשל תורה הלך אחר המחמיר, רש"י פירש וכו'. כתב בחידושי הר"ן בשם רבינו יצחק אבן גיאת, דלעולם קיימא לן כ"לישנא בתרא", בין בשל תורה בין בשל סופרים, בין להחמיר בין להקל, דמהאי טעמא סדרו בעלי התלמוד הלשון ההוא אחרון.

דף ז ע"ב

(יג) **מתני'**, רבי ישמעאל אומר שלשה לפניהם ושלשה אחריהם. רבינו חננאל והתוס' רי"ד הביאו דברי הירושלמי (פ"א ה"א). וביאר הפני משה כוונתו, דחבריא אמרו, דטעמא דרבי ישמעאל משום דשלשה ימים לאחריו נקראו "בריה דמועדא", דהיינו סעודת המועד, דלאחר החג שלשה עושין שמחה ומתענגין בסעודת המועד שלהן שנשאר, וימים אלו שייכים להחג וכיום אידיהן. ורבי בא אמר, דכיון שהוא יודע שאסור לישא וליתן עמו בשלשה ימין שלאחריו, הוא ממעט משמחתו להשאיר לו אחרי כן לשלשה ימים אלו, והנפקא מינא ביניהם, למכור דברים שאינם מתקיימין בשלשה ימים שלאחר המועד, דלחבריא אסור, דהוו כיום אידו, ולרבי בא מותר, דאף על פי שנתיר למכור לו דברים אלו, אכתי ימעט בשמחתו, לפי שידוע שאסור לישא וליתן עמו בדברים שהריוח מצוי בהם.

(יד) **רש"י** ד"ה בגולה, אין העובדי כוכבים אדוקים כל כך בעבודת כוכבים כדאמרינן וכו'. אמנם רש"י לקמן (יא:): ד"ה בגולה פירש, אין אנו יכולים להעמיד את עצמינו מלישא וליתן עמהם שביניהם אנו יושבין ופרנסתינו מהן, ועיין בחשק שלמה.

(טו) **תוס'** ד"ה סוס זכר זקן במלחמה, פירש רבי אלחנן וכו' כדאמרינן בירושלמי גבי בן בתירא מתיר סוס לא אמרו אלא סוס זכר כו'. כתב המהר"ם, דהירושלמי אינו כשיטת גמ' דילן, דבשמעתין משמע דבן בתירא מתיר בכל ענין. אבל, הלחם סתרים ביאר, דרבינו אלחנן גרס כרש"י ד"ה לא מפליג "בן בתירא לא מפליג בין זכר לנקיבה בין זקן לבחור", [ועיין לקמן באות יחן], והכי פירושו, בן בתירא לא מפליג בתרתי, בין זכר לנקיבה וגם בין זקן לבחור, אלא דוקא בין זכר לנקיבה, משום דזכר הורג אדונו, מה שאין כן נקיבה, אבל בין זקן לבחור לא מפליג, ואיהו, מדמפליג בתרתי, בין זכר לנקיבה ובין זקן בחור, שמע מינה כרבנן סבירא ליה, ועיין מה שכתב עוד.

(טז) **תוס'** ד"ה סוס זכר זקן במלחמה, בתוה"ד, ורבינו אליעזר מביה"ם היה מפרש דזקן נקט לרבותא וכו'. משמע מפירושו, דלפי נחום המדי נקיבה נמי אסורה, והקשו המהרש"א והמהר"ם, דמהגמ' לא משמע כן, דקאמר, "בן בתירא לא מפליג בין זכרים לנקיבות, איהו דקא מפליג וכו'". ותירץ

בסוף, דבכל מקום יכול לשאול בין בלשון רבים בין בלשון יחיד, ודין שומע תפילה שוה לשאר הברכות בכל דבר, אלא דבשומע תפילה שואל כל צרכיו מאיזה מין שיהיה, ובשאר הברכות אינו שואל אלא מעין אותה הברכה, וקסברי דרב יהודה ורב חייא בר אשי לא פליגי. נכמו דכתבנו בשמו בדעת רש"י באות הבאה. ו"בסוף" דאמר רב יהודה לאו דוקא, דהוא הדין באמצע, אלא אורחא דמילתא נקט. אי נמי, לרבותא נקט, דאפילו סמוך לחתימת הברכה שרי להוסיף. אי נמי, אתי למעוטי דלא ישאל בתחילת הברכה, אבל באמצע הברכה שפיר. והא דאמר רבי יהושע בן לוי דיכול לומר אחר תפילתו אפילו כסדר יום הכיפורים, רוצה לומר דיכול להתחיל ולומר היאך שירצה, מה שאין כן בתוך התפילה, דצריך להתחיל מעין הברכה ועיין עוד באות הבאה.

ג) רש"י ד"ה מעין כל ברכה וברכה, אם היה משכח תלמודו מאריך בחונן הדעת וכו'. כתב הבית יוסף (סימן קיט סק"א), דנראה מדבריו דלא פליג רב יהודה אדרב חייא בר אשי. אמנם, הבית חדש (סימן קיט סק"א) ביאר בדעת רש"י, דאין כוונתו דאמרי דבר אחד ויכן הוכיח בחידושי הריטב"א מדלא אמרו "וכן אמר רב חייא בר אשי", אלא, דמדברי רב יהודה היה משמע דיכול לבקש נמי שלא יחלה, או שלא יחסר פרנסה, ואתי רב חייא בר אשי ואמר, דלא שרי רב אלא אם כן יש לו חולה בתוך ביתו או צריך פרנסה, והא דרב יהודה איצטריך לן לאורווי, דלא שרי אלא להוסיף בסוף כל ברכה וברכה, ולא בתחילת הברכה, דצריך קודם לומר המטבע שתיקנו חכמים, ואחר כך לבקש תחנונים. אבל בחידושי הר"ן כתב, דפליגי, ואתא רב חייא בר אשי להוסיף, דאם יש לו חולה בביתו אינו רשאי להמתין עד שומע תפילה, אלא אומרה בברכת חולים. אמנם, אם לא הזכיר עד שומע תפילה, מוזכר אז. ועיין עוד באות הקודמת.

ד) מתני, ויום הלידה. פירש רש"י ד"ה ויום, דאיירי ביום הלידה של המלך, והוי איד כמו כל אידי עובדי כוכבים, דעבדי כל בני מלכותו איד משנה לשנה, וכן פירש בחידושי הריטב"א. אבל הרמב"ם (פ"ט מעבודה זרה ה"ה) כתב, דאיירי אף ביום לידה דהדיוט, ואינו איד אלא לאותו האיש. ועיין בהשגות הראב"ד (שם). ועיין באות ו. וביאר הכסף משנה (שם), דלהרמב"ם, כוונת מתניתין כך הוא, "ואלו אידיהן וכו' ויום גינוסיה של מלכיהם", אלו אידיהן של כלל הגוים, והשתא מתחיל למנות יום איד פרטי דהיינו "ויום הלידה וכו'" כלומר יום שנוגד בו, ואינן אסורין אלא לאותו איש בלבד. ועיין בשולחן ערוך (יורה דעה קמח, ז).

ה) מתני, יום תגלחת זקנו ובלוריתו. פירש רש"י ד"ה אבל יום, דבכל גוי מייירי. וכן כתב הרמב"ם (פ"ט מעבודה זרה ה"ה). וכן כתב בהשגות הראב"ד (שם). וביאר בחידושי הריטב"א, דפירשו כן משום דקתני לה סתמא, ומשום דקתני בסיפא דאינו אסור אלא לאותו איש בלבד, אלמא אפילו בגוי הדיוט עסקינן. והביא בשם אחרים, וכן הובא בחידושי הראב"ד וכן כתבו בשמו בחידושי הרשב"א והר"ן, והרא"ש (סימן ה), וצריך עיון, דפירש, דבמלך לבדו מייירי, והוכיח, דאילו נכרי בעלמא, לא עביד איד ביום תגלחת זקנו ובלוריתו ויום שעולה בו מן הים ויום שיצא מן האסורין. ועוד הביא ראיה מדאמרינן לקמן (ס:): גבי נפל לבור ועלה, לא שנו אלא שעלה מת, אבל חי אסור, דבהדי דסליק מנסיך ליה דדמי ליה כיום אידו, ומדקאמר "דדמי ליה כיום אידו", ולא קאמר "דהוה ליה יום אידו", אלמא לאו יום אידו ממש הוא, ואם לא שהיין מזומן לידו לא היה עובד בו עבודת כוכבים, ואין לך יציאה מבית האסורין גדולה מזה.

ו) מתני, אין אסור אלא אותה היום ואותו האיש. כתב הרא"ש (סימן ה) בשם הראב"ד, דהא דקתני אין אסור אלא אותה היום ואותו האיש, אכולהו מתגלחת זקנו ואילך קאי, מדקפטיק כולהו בחדא פיסקא. וכתב הרא"ש דכן נראה, דהרי לא מסתבר דכל בני מלכותו יעשו יום איד בשביל תגלחת זקנו המלך. וכן הוכיח הרא"ש דמדקאמר בגמ' מתניתין נמי דיקא, דקתני יום תגלחת זקנו ובלוריתו ויום שעלה בו מן הים ויום שיצא בו מבית האסורין

המהרש"א, דהכי קאמר, בן בתירא לא מפליג כלל, ומשמע, דסבירא ליה דלא נחית לפלוגי דשייך לאסור טפי בזכר מנקיבה, מה שאין כן איהו, מדקא מפליג וקאמר דבזקן שייך טפי לאסור משום מלאכה ובזכר משום תורת כלי זיין, על כרחך סבירא ליה כסברת רבנן, ולפי סברא זו, נשתקע הדבר ולא נאמר. ועיין עוד במהר"ם.

ז) רש"י ד"ה בן בתירא מתיר בסוס, לפי שמלאכתו לרכוב אדם עליו וכו'. הקשו התוס' לקמן (י"ד): ד"ה ובן בתירא, דמוכח בשבת (צב). דבמיוחד לרכיבת אדם רבנן נמי מודו דליכא חיוב חטאת כיון דחי נושא את עצמו, ולא פליגי אלא בסוס המיוחד לעופות.

יח) רש"י ד"ה לא קא מפליג, בין זקן לבחור איהו מדקמפליג ואוסר בבחור. פירש המהרש"א, דרש"י גרס בגמ' "בין זכר לנקבה ובין זקן לבחור", ועיקר ההוכחה דסבירא, ליה כרבנן מדקא מפליג בין זקן לבחור, והוי כרבנן דאסרו מטעם כלי זיין, כמו שכתב רש"י בסמוך ד"ה כרבנן סבירא ליה. ועיין עוד מה שכתבנו לעיל באות טו.

יט) תוס' ד"ה ואין שיחה וכו', תימה דבפרק תפילת השחר אמרינן יצחק קבע וכו' ויש לומר וכו' תלמוד לומר קרא דיצחק דכתיב ביה "לפנות ערב" וכו'. אמנם, התוס' בברכות (כו): ד"ה ואין שיחה תירצו, דדרך הש"ס להפוך דרשות באופן זה, דכיוצא בו מצינו במגילה (יג). "ויהי אומן את הדסה", ואין הדסים אלא צדיקים דכתיב "והוא עומד בין ההדסים", ובסנהדרין (צג). הגמ' אומרת להיפך. וכתב הפני יהושע (ברכות שם), דבברכות לא משמע להו לתרץ כן מתרי טעמי, חדא, כיון דביצחק גופי לא ידענא שהתפלל תפלה קבועה אלא מדכתיב "לפנות ערב", שהיא זמן תפלת מנחה, אם כן טפי הוי ליה לאסוקי הכא קרא ד"לפנות ערב", ומדלא מיייתי הכא אלא רישא דקרא ד"ויצא יצחק לשוח בשדה", אלמא דלאו לענין תפלה קבועה בעי למילף הכא. ועוד, דמסברא נמי משמע הכי, דהא למסקנא דטעמא דר"א דקאמר ישאל צרכיו ואחר כך יתפלל, היינו משום דלא יליף ממש דעבד איפכא, דשאני משה דרב גובריה, ופירש רש"י לקמן (ח). ד"ה דרב גובריא, לשאר כל אדם מחוי כיוהרא, ודאי שאין לחלק בין תפלה קבועה לשאר תפלה, לכך תירצו התם בענין אחר.

דף ח ע"א

א) גמ', ורבי אליעזר סבר לא גמרינן ממושה. כתבו בחידושי הראב"ד והריטב"א, דהיינו לגבי יחיד, אבל לגבי ציבור גמרינן, ולפיכך תקנו בתפילות שבח בתחילה, ואחר כך שאילת צרכים.

ב) גמ', וחכמים אומרים וכו' אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת וכו' אמר רב חייא בר אשי וכו' אמר רבי יהושע בן לוי וכו'. כתב רבינו יונה בברכות (כב: מדפי הרי"ף), דאיכא ארבעה חלוקים בהוספות בשמונה עשרה, א. שבברכת שומע תפילה יכול לשאול כל צרכיו בכל ענין שירצה, דכוללת היא כל הצרכים, ולכך נתקנה. ב. שיכול לומר בכל ברכה וברכה מעין הברכה ואפילו שלא יהא צרכו ממש, ודוקא אם אומר בלשון רבים, דאם אומר בלשון יחיד הוי הפסק, דתפילה בלשון רבים נתקנה, ולא יאמר אותו אלא בסוף ברכה אבל לא באמצעה, משום דנראה כמוסיף על המטבע שתקנו חכמים. ג. אם שואל צרכיו ממש, כגון ששואל על חולה שיש לו בביתו שיתרפא, יכול לאומר בלשון יחיד ואפילו באמצע הברכה, דכיון שאינו צריך להדבר אלא לפי שעה, ואינו אומר אותו בלשון רבים, אינו נראה כמוסיף על מטבע שתקנו חכמים. ד. שבסוף התפילה, בין קודם יהיו לרצון בין אחר יהיו לרצון, יכול להאריך ולומר כרצונו, בין בלשון יחיד בין בלשון רבים, בין צרכיו ממש, בין צרכי ציבור. וביאר הבית יוסף (סימן קיט סק"א), דמקור דבריו מסוגיין, דדין א. היינו חכמים, דין ב. רבי יהודה בריה דרב שמואל בר שילת, דין ג. רב חייא בר אשי, ודין ד. רבי יהושע בן לוי. וכתב, דטעמייהו דהרמב"ם (פ"ז מתפילה ה"ב) והרא"ש (פ"ה דברכות סימן כא) דלא כתבו הני דיני, דקסברי דאין חילוק בין שואל באמצע הברכה לשואל

דהכוונה בכך, שכוון אדם הראשון בהקרבנו לתקן אשר עיות, לקרב אשר הרחיק וליחד אשר הפריד, והעלה טוהר קדושת מחשבתו וכונתו, להאציל תחילה שפעת אור וקדושה על הבחינות ומדרגות העליונות שבו, דמיון הקרנים, הם שרש נשמתו, ומשם המשיך על רוחו ונפשו, לטהר כל אבריו מראשו ועד רגליו, על דרך ״והיה עקב תשמעון וגו״, מצות שאדם דש בעקביו, והוא הפרסות של נפש הבהמית. ועיין באות הבאה.

(יד) גמ', עמד והקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו וכו' קרן אחת היתה לו במצחו וכו'. ביאר התורת חיים, דבשעה שחטא אדם הראשון כפר ביחודו של עולם, כדאיתא **בסנהדרין** (לח:), רב נחמן אמר כופר בעיקר היה, והכוונה, דהעלה במחשבתו דהקדוש ברוך הוא אינו עיקר היסוד, חלילה, אלא העולם קדמון ומן העץ אכל וברא את העולם, וכמו שאמר לו הנחש, [אולם, עיין ברבינו חננאל שם, דלא פירש כן], וידוע דקרבנו של אדם תמורת נפשו הוא, ולכך, כשחזר בתשובה ובא להקריב קרבן הודאה, בחר לו שור שהיתה לו קרן אחת במצחו עומדת זקופה למעלה, כנגד מה שכפר ביחודו של עולם, שהוא יושב למעלה ברומו של עולם, ולפי שכפירתו של אדם היתה במחשבתו הבאה מן המוח, לכך הקרן היתה באמצע הראש במקום המוח, והקרן היתה קודמת לפרסותיו כי הפרסות הן יסוד השור שעליהן עומד ורומות ליסוד העולם, ורמז בזה כי ה' קדם ליסוד העולם, כי הוא ראשון וברא העולם ויסודו. וכעין זה פירש **המהרש"א** (חידושי אגדות חולין ס.). ועיין עוד בחידושי אגדות **מהר"ל**.

(טו) רש"י ד"ה רומי שעשתה קלנדא, תקנו אותו יום להקריב זבחים וכו'. יש לומר מה שהן קונין עכשיו יביאו לרומי להקריב בני רומי. והקשה **בגליון הש"ס**, דהא הוי לפני דלפני, דשרי, כדאמרין **לקמן** (יד.), וכן הקשה בחידושי **ריטב"א**. וכן הקשה **בביאור הגר"א** (יו"ד קלט סקל"ב) אהא דכתבו **תוס' לקמן** (יד:): **ד"ה חצב**, דאסור לתת לגוי ספרים דעבודה זרה, דודאי יתננו או ימכרנו לכומר. ותירץ, דכיון דידעינן דודאי ימכר להן, הוי כאילו מתחילה מכר הישראל להכומר. ועיין עוד באות הבאה.

(טז) בא"ד, שם. אמנם בחידושי **הריטב"א** פירש, דאותן עיירות הסמוכות עושות אותו איד, אבל אינן עושות אותו אלא לכבוד בני רומי בלבד, ומיבעי לך, מי חיישינן דאינהו נמי פלחי לעבודה זרה, ועיין עוד בתורת חיים.

דף ח ע"ב

(יז) גמ', כל תלתין יומין וכו'. ביאר בחידושי **הראב"ד**, דכיון דאכילה עם הגוי במשתה שלו אסור מדאורייתא, תלתין יומין אחר המשתה נמי אסורין, מה שאין כן לישא וליתן עמו דחששא דרבנן הוא, שמא יקריב ממנה לעבודה זרה או שמא יודה, לא חיישינן אלא לאותו יום. [אמנם **רש"י ד"ה ובין לא אמר לו**, כתב דכל תלתין יומין מקריב לעבודת כוכבים, וצריך עיון].

(יח) תוס' ד"ה מכי רמו שערי באסינתני, פירש **רש"י** וכו' וקשה דבכל התלמוד לא מצינו וכו'. ותמה **הרש"ש**, דהא איתא בהדיא **בשבת** (קלט:): ״ואחד שכר שעורים״. ותירץ, דכוונתם, דלא היו רגילין לעשותו, וכן כתב **הרשב"ם בפסחים** (קז). **ד"ה ואסני.** ועיין באות הבאה.

(יט) בא"ד, שם. ולכאורה יש לתרץ, דאף דמודה **רש"י** דלא היו רגילין לעשות שיכר משעורים, וכמו שכתב איהו גופיה **בפסחים** (מב): **ד"ה שכר המדי**, מכל מקום, לצורך סעודה חשובה היו עושין משעורים, דחשיבי טפי, כדפירש **הרשב"ם בפסחים** (קז). **ד"ה ואסני.** (א.י.ג.).

(כ) רש"י ד"ה אסינתני, בתוה"ד, לישנא אחרינא נותנין עפר בעריבות וכו'. תמה בהגהות **הרי"א חבר**, מהא דאיתא **בכתובות** (ח). דאנו נמי נוהגין לעשות כן לסימן לפריה ורביה, והיאך עושין כן, הא אינה סגולה טבעית, אלא הוי סימן וחוק בעלמא, ואסור לעשות כן, כדכתיב ״ובחוקותיהם לא תלכו״. ותירץ, דכיון שמצינו בקרא שעושין מעשה שהוא לסימן טוב, כמו שנאמר ״והורדתם אותו אל גיחון״, ובהוריות (יב). דרשינן דעשו כן כדי שתמשך מלכותו כמעין, ואם כן, הוי כמו דכתיב באורייתא, ולא חיישינן

ועובד כוכבים שעשה משתה לבנו אין אסור אלא אותו היום ואותו איש, אלמא דאכולהו קאי, דאי לאו הכי הוי ליה למימר מתניתין נמי דיקא דקתני עובד כוכבים שעשה משתה לבנו אין אסור וכו'.

(ז) גמ', אמר רב חנן בר רבא קלנדא ח' ימים אחר התקופה וכו'. פירש **התוס' רי"ד**, ד״סטרוליה״ בסוף תקופת תשרי, והווי שמונה ימים קודם תקופת טבת, ו״קלנדא״ בתחילת תקופת ניסן, והווי שמונה ימים אחר תקופת טבת. וכתב, דאין לפרש שמונה ימים לפני נפילת התקופה ושמונה ימים אחרי נפילת התקופה [של טבת], דאם כן, הווי ט"ז ימים רצופין **ולעיל** (ו). אמרינן דשמונה ימים הווי רצופין. אולם, **תוס' לעיל** (ו). **ד"ה ואי כתבו**, דהווי לפני ואחרי נפילת התקופה, אלא שהיה הפסק ביניהם של ב' ימים לכל הפחות, ועיין שם.

(ח) גמ', אמר רבן רבן בר רבא קלנדא ח' ימים אחר תקופה וכו' וסימנך אחר וקדם צרתני וכו'. ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות), דבמתניתין הקדים המאוחר למוקדם, משום דהמאוחר ״קלנדא״, שהוא אחרי התקופה, נעשה לו יום טוב בשנה ראשונה, כמבואר בסמוך, ו״סטרוגרא״ שהוא קודם התקופה, לא נעשה לו יום טוב עד שנה שניה. ונקט האי קרא ״אחור וקדם צרתני״ לסימן, משום שמקרא זה נדרש על סרחונו של אדם הראשון **בסנהדרין** (לח:), עיין שם. ובמקרא זה נמי הקדים המאוחר למוקדם, לפי מה דאיתא במדרש שיצר לו ב' עולמות, העולם הזה והעולם הבא, ולפי שעולם הבא הוא התכלית והעיקר, הקדימו. ובתורת חיים ביאר, דעיקר קביעת ימים טובים שקבע אדם הראשון, הן אותן שמונה ימים של אחר התקופה, מרוב שמחה כשראה שלא ימות, אבל אותן שמונה ימים שלפני התקופה לא היו אלא זכר לתעניותיו בעלמא, ולכך, גם כשקבעום לשם עבודת כוכבים, אותן שמונה ימים שלאחר התקופה הווי חשיבי טפי, [ועיין שם שחידש דאיכא נפקא מינא ביניהם לדינא], ומשום הכי הקדימו אותן במתניתין.

(ט) גמ', אוי לי בשביל שסרחתי וכו'. תמה בחידושי **הריטב"א**, היאך אדם הראשון שהיה מלא חכמה כמלאך אלוקים, טעה בסדר העולם. ותירץ, דשמא מתוך חטאו ועינויו נטרפה דעתו, ואין משיבין באגדה.

(י) גמ', עמד וישב ח' ימים בתענית ובתפילה. ביאר בחידושי אגדות **למהר"ל**, דישב שמונה ימים, משום דאין מיעוט ואריכות היום מורגש, אלא בשמונה ימים, דזהו השיעור דהאורך והקיצור מורגש לאדם, וכיון דחסרון היום ניכר בשיעור זה, ישב בתענית על חסרון היום באותו שיעור, ועין עוד מה שביאר שם.

(יא) תוס' ד"ה הכי גריס רבינו תם מקנן כתיב, כי אין נראה לו דמקנן נראה קרן אחת יותר ממקריין. כך ניקד **המהר"ם**, ופירש, דהגירסא לפני הגהת רבינו תם היתה ״מקריין תרתי משמע, אמר רב נחמן מקנן קרי״, ופירושו, דאף דכתיב **מקריין**, מדקרינן מקנן משמע דהיה קרן אחת. והקשה רבינו תם, דלא משמע ממקנן קרן אחת יותר ממקריין, ולכן הגיחה ״מקנן כתיב״ דאף דקרינן מקריין, מדכתיב **מקנן** משמע דהיה קרן אחת. [ועיין בחידושי **הראב"ד** דפירש, דמקריין תרתי משמע, דמשמע ״מרבה קרניים״, ונראה דשפיר גרס כגירסא הקדומה, ותרצינן מקנן קרי, דאינו משמע מרבה קרניים, ודרשינן מיניה דלא היה אלא אחת. (ש.ב.).]

(יב) גמ', אלא למאן דאמר בניסן נברא העולם וכו' דהוי זוטי כולי האי לא חזי. הקשה **המהרש"א** (חידושי אגדות), דמכל מקום, היה לו לידע בתקופת ניסן שהיום מאריך והולך. ותירץ, דכאשר ראה שהיום מתמעט והולך כולי האי בתקופת תשרי, אמר שבשביל חטאו מתמעט, ושכן יתמעט לעולם, והא דהאריך בניסן היה להראות לו דלולי חטאו דרך הבריאה היה להיות היום מאריך והולך לעולם.

(יג) גמ', עמד והקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו. כתב **רש"י ד"ה שקרנותיו קודמות לפרסותיו**, דאמר מר כל מעשה בראשית בקומתן נבראו שור עם קרניו מגודלין וכיון שיצא ראשו תחלה נמצאו קרנותיו קודמות לפרסותיו. וכתב **העץ יוסף** (עין יעקב) בשם **הנפש החיים** (שער א פרק כ)

דף ט ע"א

(א) רש"י ד"ה לחומריה, בתוה"ד, ודרך קצרה נקט למילתא. העיר הרש"ש, דהוה מצי למימר נמי דלא תני הכי משום דבעי למינקט סימנא דעשרים שנה. ותירץ, דלשמונים מי הוה משכח סימנא ד"ומשה בן שמונים שנה".

(ב) גמ', תנא תוספאה. פירש רש"י ד"ה תנא תוספאה (הראשון), תני תוספתא, ולהלן בד"ה תנא תוספאה (בסוף העמוד) פירש, קורא מקרא שלם בתוספת אותיות. אמנם היעב"ץ פירש, דכותב התיבות מלאים במקום הצורך, להישמר מן הטעות, ויש לומר דרש"י לא פירש כן משום שלא היו כותבין הלכות. אמנם יש לומר דבימי האמוראים האחרונים, כבר התחילו לכתבן.

(ג) גמ', שני אלפים ימות המשיח. הקשה התורת חיים, אם כן, איך ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיה משיח, כדאיתא בסנהדרין (צד). הא חזקיה בזמן בית ראשון היה, וזמן ביאת בן דוד לא הוה עד קע"ב שנים לאחר חורבן בית שני, דהיינו ד' אלפים מבריאת העולם, כמבואר בסוגיין. ותירץ, דזכות חזקיה ודורו היה כל כך גדול עד שרצה הקדוש ברוך הוא לעשותו משיח לפני זמנו, כדאיתא התם דנעץ חרב בבית המדרש, ואמר, דמי שלא יעסוק בתורה ידקר בו, ובדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה, ולא נקבע זמן ד' אלפים אלא לדור בינוני.

(ד) רש"י ד"ה ושני אלפים תורה, בלא ימות המשיח. משמע, דאחר כך, אכתי איכא תורה, ונתווסף על כך, דהן נמי ימות המשיח, וכן כתב רש"י להדיא בסנהדרין (קז). ד"ה ושני אלפים תורה. אמנם המהרש"א (חידושי אגדות, שם) כתב, דאחר שגלו ישראל גלות גמור, אין בהם תורה, כדכתיב באיכה (ב, ט) "מלכה ושריה בגוים אין תורה", ומכל מקום, קע"ב שנים אחר בית שני מקרי עדיין שנות תורה, כי אז היו דור התנאים, ועדיין לא נתדלדלו הישיבות עד אחר שמת רבי, וגבר הגלות, ורבו הצרות, וכלו ימי תורה, ומשם ואילך, מתוך הגלות והצרות אותו זמן ראוי לבא משיח, וימי חבלי משיח מקרי.

(ה) גמ', אי נימא ממתן תורה עד השתא וכו'. העיר התורת חיים, אמאי לא פריך הכי מרישא דקתני "שני אלפים תוהו", והא תרי אלפי פורטא הוא, דאיכא עוד ארבע מאות ומ"ח שנים עד מתן תורה. וביאר, משום דאיכא למימר דלא חשיב אלא כלל, דהיינו אלפיים ולא חייש למיתני פרטי, אבל מסיפא פריך שפיר, דאי ממתן תורה קא חשיב, ליכא אלפיים שנים כללי.

(ו) רש"י ד"ה הכי גרסינן דכי מעיינת בהו וכו'. ולא גרסינן ועוד דכי מעיינת וכו'. הקשה המהרש"א, אמאי לא ניחא לרש"י לגרוס הכי, דהא שפיר איכא לפרושי דב' קושיות נינהו, חדא, דממתן תורה "עד השתא" ליכא שני אלפים דחסרו תמ"ח שנין, ועוד, דכי מעיינת בשני דתוהו טפי להו, דהו ב' אלפים ותמ"ח שנין. ותירץ, דאם כן הקדים המאוחר, דמעיקרא הוה ליה למיפרך ארישא דב' אלפים תוהו, ובתר הכי אב' אלפים תורה, אלא על כרחך חדא קושיא הוא, דאותן שנין דטפי בתוהו בצרו בתורה. [ועיין באות הבאה לחידושי הריטב"א דלא חייש למה שכתב המהרש"א].

(ז) רש"י, שם. הקשה בחידושי הריטב"א, לרש"י דלא גרסינן ועוד, איך גרסינן בגמ' "עד השתא" דהיינו דבאותה עת נשלמו ד' מאות שנים, הא הגמ' נסדרה בימי רב אשי, וקבלה בידינו דרב אשי נפטר בשנת תשל"ח לשטרות, שהם קפ"ו שנים אחר תשלום ד' אלפים שנים. ועוד הקשה, אמאי הוצרכה הגמ' להוכיח דעד ד' אלפים שנים ליכא כולי האי מטעמא דבריאת העולם ועד מתן תורה איכא תרי אלפים ופרטי, הא מגופא מצי מכרח לה, דליכא ממתן תורה ועד תשלום ד' אלפים אלא תקנ"ד, ת"פ עד בנין הבית, ת"י בנין הבית, ע' גלות בבל, ת"כ בית שני, ומהחורבן עד תשלום ד' אלפים קע"ב, הרי אלא תקנ"ד. ולכך פירש בשם רבותינו הצרפתים, דשפיר גרסינן "ותו כי מעיינת בהו", וב' קושיות הן, קמיינת, דממתן תורה "עד השתא" דהיינו בימי רב אשי ליכא ד' אלפים, דהא נפטר בתשל"ח לשטרות, ומנין

משום חוקה כיון שאינו חוק להם לבדם לעבודה זרה, וכדכתבו תוס' לקמן (יא). ד"ה ואי חוקה.

(כא) גמ', שאני רב יצחק בריה דרב משרשיא דאדם חשוב הוא. כתב בחידושי הראב"ד, דהיינו דוקא בזמן ששייך לשמחתו, דאו אויל ומודה, אבל לאחר זמן ארוך רשאי ליהנות ממנו, כדמוכח לקמן (מד): ממעשה דרבן גמליאל שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי.

(כב) גמ', אי מינייכו הפרכי וכו'. פירש התורת חיים, דאתנו הכי, משום דאי אפשר לשני מלכים שישמשו בכתר אחד. עוד פירש, משום דאי אפשר ליעקב ועשיו שיהיו שוין בגדולה, דכתיב "ולאום מלאום יאמץ", דכשזה קם זה נופל, והכי נמי כשזה קם להיות מלך, זה נופל שנהיה איפרכוס דלא חשיב כמלך, וכן להיפך, וכן ביאר המהרש"א (חידושי אגדות).

(כג) גמ', שלחו ליה מרגלית טובה ואבן טובה איזהו מהן יעשו בסיס לחבירו וכו'. הקשה התורת חיים, מדוע שלחו להו, אותן שאלות מקדימות היה להם לשלוח להם בתרייתא לחודא, "אינך וספר תורה איזה מהן יעשה בסיס וכו'". וביאר, דהכי שלחו להו, נהי דאתון מלכותא תקיפא וחשיבא כמרגליות, מכל מקום, אנן דנמשלנו לאבן טובה חשובים טפי מדידכו, דהא פשיטא דלית מידי בעלמא חשיבא כספר תורה וישראל כאינך דבסיס לספר תורה, דקבלוה, ובתר ישראל ליכא דחשיבא כרומי, דיעקב ועשיו אחים הוו, ולכך אנן לגבי ישראל כאבן טובה לגבי אינך, ונמצא דאתון יונאי לגבי דידן כמרגלית לגבי אבן טובה. ומהאי טעמא שתפינהו לישראל בהדיהו, דתלו בהו חשיבותם. אמנם המהרש"א (חידושי אגדות) ביאר, דמרגלית, אבן טובה, אינך וספר תורה הן כנגד הארבע מלכויות, וכיון דרומי אין להם ממשלה כי אם לפי זכות וחובת ישראל, כדכתיב "כאשר תריד ופרקת וכו'", וכתיב "ולאום מלאום יאמץ", לא יכלו לנצח ממשלת יון עד דשיתפו ישראל בהדיהו, [דבצירוף שניהם איכא ממשלה שלימה], ודימו הג' מלכויות הקודמים לרומי, לפי מעלתם, למרגלית, אבן טובה ואינך שכל אחד נעשה בסיס וכפוף לחבירו, ואמרו שהאינך, יון, כפוף לרומי על ידי הספר תורה דאית להו בהדיהו, דהיינו ישראל.

(כד) גמ', מעיקרא דרוש נסעה ונלכה וכו'. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דמעשה אבות סימן לבנים, ורומי צאצאי עשיו. וכתב היעב"ץ בשם ספר יוסיפון, דצפו בן אליפז בן עשיו יסד רומי, ומלך עליהם בתחילה, ועיין שם מה שכתב עוד.

(כה) תוס' ד"ה הכי גרסינן נשתכחו לגרסינהו, ולא גרסינן ליכתבינהו שהרי אין כותבין הלכות. הקשה הפורת יוסף, הא איתא בתמורה (יד): דמילתא חדתא דחיישינן דילמא משתכח, מותר לכתוב, והוא הדין הכא. ותירץ, דהוקשה לתוס', דכיון דעל ידי רבי יהודה בן בבא לא נשתכחה, היה אסור לכותבן, ומאי מקשה הגמרא "וליכתבינהו".

(כו) גמ', אמרו מוטב נגלי ממוקם מקום כי היכי דלא ליחייבו דכתיב ועשית וכו'. פירש רש"י ד"ה המקום גורם, דאף על גב ד"ועשית" מיירי בזמן ממרא, הוא הדין לשאר חייבי מיתות בית דין, דהא בדיני נפשות איירי קרא. ובתוס' ד"ה מלמד כתבו, דילפינן שאר דיני נפשות מהיקש דמזבח ואשירה. אמנם, היד רמה בסנהדרין (מא). ד"ה ודייקינן כתב, דאין המקום גורם אלא להמראת זקן ממרא בלבד, והא דגלו היינו כדי לפרסם דלא רצו לדון דיני נפשות. ועוד, כדי להקל מעליהם העונש על מה דלא רצו לדון, דכשהיו עומדין במקום דחייבין שם מיתה על המראת זקן ממרא, ולא היו דנים דיני נפשות, היה עונשן מרובה טפי.

(כז) תוס' ד"ה מלמד שהמקום גורם, בתוה"ד, ויש לומר דדרשינן כל זמן וכו'. ביאר המהרש"א, דהגמ' לא מייתי דרשה דתוס', משום דאי לאו האי קרא דזקן ממרא דמפורש ביה דהמקום גורם, לא הוה דרשינן סמיכות ד"שופטים תתן וכו'" אצל המזבח להאי מילתא. ובחידושי הריטב"א (שבת טו). תירץ, דאפשר ללמוד מזמן ממרא, משום דהתם גלי קרא דבלשכת הגזית בלבד השכינה שורה, ושם אלוקים נצב בעדת קל, ולא חוצה לה.

מני רבי יהודה היא", אלא דהוה קשיא ליה הא דהוה דחיק למימר דבשנת תכ"א חרב הבית, וקאמר איהו דמשכחת לה אליבא דרבי יהודה דבשנת ת"כ חרב הבית, ובמוצאי שביעית, דהנך שית שנין דלא סליק עזרא לא מנו. (יב) **תוס' ד"ה האי מאן וכו'**, בתוה"ד, ועוד דכל הסוגיא ההלכה לעיל ניטפי ארבעים ותמני הכל לפי אותו דרך, דבתחילת המנין לא ניתנה כי אם ת"כ וכו'. **הקשה המהר"ם**, מה הקשו התוס'. הא בין אם נחרב הבית לאחר ת"כ שנה ובין אם נחרב לאחר תכ"א, מכל מקום, ימות המשיח התחילו מאותה שנה, וצריכים להוסיף על מנין הסופר ארבעים ותמני, ולכך הגיה, דצריך לומר **עשרין שנין** במקום ארבעים ותמני, וכוונתם למנין השנים לאחר חורבן הבית **לעיל** (עמוד א).

(יג) **רש"י ד"ה ונשקול מכל מאה תרתי ונישדי אפרטי**, כרבי יהודה דאמר שנת חמישים עולה לכאן ולכאן וכו'. **הקשה הרמב"ן**, אמאי נוקמא כרבי יהודה טפי מרבנן, הא משעת חורבן ואילך לא מנו יובלות. ותייך, דמכל מקום, אפילו אחר החורבן מונין יובלות לקדש שמיטין בזמן הראוי להן, כדאיתא **בערכין** (לב:). אולם, **הרמב"ם** (פ"י משמיטה ויובל ה"ו) כתב בשם **הגאונים**, דלאחר החורבן של בית ראשון, לא מנו יובלות כלל, וביאר **בחיודשי הר"ן**, דסבר, דהגמ' דערכין אולא אליבא דרבנן דשמיטה בזמן הזה מדאורייתא, ולפיכך מנו יובלות כדי שיתקדשו השמיטין בזמן הראוי להן מן התורה, אבל קיימא לן אליבא דרבי דשמיטה בזמן הזה דרבנן, ולכך לא מנו יובלות אחר החורבן של בית ראשון.

(יד) **גמ'**, אמר רבי חנינא וכו' אם יאמר לך אדם קח שדה שוה אלף דינרים **בדינר אל תיקח**. פירש **רש"י ד"ה אל תיקח**, משום שהוא קץ גאולה. והקשה **בחיודשי ריטב"א**, אם כן, צריך לומר דבעוונותינו שרבו, יצאו מהן מה שיצאו, ולא נתקיימו דברי התנא. ולכך פירש, שהם היו יודעין דבאותו זמן היו ראויין ליגאל אם לא יגרמו עוונות מרובים, ואם רבו אותם עוונות לעכב המשיח היו ראויים הדור ההוא ליענש שירבו הגזירות עליהן ויוציאו הקרקעות מתחת ידן. ועיין עוד **בהגהות רבי גדליה ליפשיץ**. אולם, **התוס' רי"ד פירש**, דרבי חנינא אמר כן, משום שבאותו זמן היה שמד גדול על ישראל.

(טו) **תוס' ד"ה לאחר ארבעת אלפים ורל"א**, היינו דאמר בחלק וכו' וארבע אלפים ומאתים הם פ"ד יובלות. כתב **המהר"ם**, דהיינו אליבא דרבנן דסברי דשנת החמישים היא שנת היובל, ואינו ממנין שנות השמיטה, אמנם, לרבי יהודה דסבר שנת היובל עולה לכאן ולכאן איכא טפי, דהא לדידיה שקלינן מכל מאה תרי, ונמצא דסך הכל איכא פ"ו יובלות וט"ו שנים.

דף י ע"א

(א) **גמ'**, והתניא יום גינוסאי שלו ויום גינוסאי של בנו יום הלידה שלו ויום לידה של בנו. כתב **התוס' רי"ד**, דמתניתין נמי דתני "יום גינוסאי" סתם, אתרוייהו קאמר, בין אגינוסאי שלו ובין על של בנו, וכן "יום הלידה" אתרוייהו קאמר, בין על שלו בין על של בנו העתיד למלוך תחתיו.

(ב) **גמ'**, אמר להו רב נחמן האי ספרא דוקנא כתביה וכו'. ביארו **בחיודשי הרשב"א והריטב"א**, דלא אמרינן י"ד בעל השטר על התחתונה" אלא היכא דאיכא לשון מסופק, אבל הכא שכל הסופרין מונין למלכות יון, ושטר מאוחר לא שכיח, ואפשר להעמיד מניינו על נכון, לא אמרינן שטר מאוחר הוא. מיהו, לרב אחא בר יעקב שהיה סובר שאנו רגילים נמי למנות ליציאת מצרים, אמרינן יד בעל השטר על התחתונה, ומאוחר הוא, ואין תולין לומר שאותו סופר לא מנה כדרך שאר הסופרין.

(ג) **גמ'**, חדא עבדי לי תרתי לא עבדי לי. ביאר **העין יעקב**, דאפשר, שכך היה הנימוס שלהם, צווי אחד שמצוה המלך קודם מותו שומעין לו, ולא שני צוויים. [ועיין לקמן (אות י) דכתבנו בשם **ההגהות יעב"ץ** דמת אסורוס בחייו. וצריך עיון]. ועיין עוד בעין יעקב דכתב לפרש באופן אחר.

(ד) **גמ'**, בגולה אין מונין אלא למלכי יונים בלבד. פירש **בחיודשי הריטב"א**,

שטרות מאלף שנים אחר יציאת מצרים, הרי אלף תשל"ח שנים, ולרבותא נקט "עד השתא", בימי רב אשי, וכל שכן דלא נמצא אלפיים שנים אם נמנה עד ימות התנאים. וקושיא תנינא, דכי מעיינת בהני ד' אלפים, לא תמצאם מוחלקים לב' אלפים וב' אלפים, דהא בימי התורה איכא תרי אלפים ופרטא, דהיינו אלפיים תמ"ח, ועיין שם.

(ח) **תוס' ד"ה וגמירי דאברהם אבינו וכו'**, ואף על גב דכתיב "ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן" וכו'. העיר **המהרש"א**, מאי קשיא להו, הא יש לומר דכאשר יצא מחרן בהיותו בר ע"ה שנין, לקח איתו הנפש אשר עשו כבר בחרן בהיותו בר נ"ב שנין, כמו שהזכיר הקרא שבעת יציאתם לקח את שרה ולוט ואת "רכושם". וביאר, דהוקשה להו דלכאורה הדיבור הראשון שדיבר עימו הקדוש ברוך הוא היה "לך לך מארצך" הכתוב ראשון בתורה, ואו היה בר ע"ה שנין דלכאורה לא דיבר עמו ה' אלא בברית בין הבתרים. ואם כן, איך אפשר לומר שכבר בהיותו בר נ"ב שנין שיעבד נפשות לאורייתא, שלא קיבלה קודם לכן. ותירצו, דעל כרחך ב' יציאות היו, וכבר דיבר איתו בברית בין הבתרים [בארץ ישראל] בהיותו בר ע' שנין, ואף דפרשת בין הבתרים כתובה אחר הדיבור "לך לך", אין מוקדם ומאוחר בתורה, וכיון שכן איכא למימר נמי דכבר בהיותו בר נ"ב שנין דיבר עמו ה'. [ולכאורה פירושו צריך עיון דמהיכי תיתי לבאר דהוא מאי דקשיא להו, הא ידועים דברי **המדרש רבה בראשית** (פרשה ל' פ"ח ופרשה סד פ"ד ועוד), דלרבי יוחנן ורבי חנינא בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו, ולריש לקיש בן שלש שנים ומאז שמר מצוות התורה כולם. ואין להקשות דאם כן מאי טעמא נקבעו שנות תורה מנ"ב לאברהם ולא מבן ג' או מ"ח דמהות תורה אינה רק בהוראתה לאחרים].

דף ט ע"ב

(ט) **גמ'**, אמר רב הונא בריה דרב יהושע האי מאן וכו' נטפי חדא שתא. הכי גרס רש"י, אמנם, רבינו **חננאל** לא גרס "נטפי חדא שתא", וביאר **הבעל המאור** (ב: מדפי הרי"ף) פלוגתיהו, דאיכא שני אופנים לחשב מנין השנים מבריאת העולם, ואיכא הבדל של שנה ביניהן, דיש מי שחושב מתשרי הראשון של מציאת העולם, שמולדו וי"ד, ויש מי שחושב מהתשרי של שנה לפני מציאת העולם, וחושב את שלא נמצא כנמצא, ומולדו בהר"ד, וביאר **בשערים המצויינים בהלכה**, דחושב כן משום דהעולם נברא בכ"ה אלול, ויום בשנה חשוב שנה. ורש"י סבר דמונין ממצאת העולם, ורבינו **חננאל** סבר דמונין מהשנה לפני מציאת העולם, ולכך לא הוצרך להוסיף חדא שתא. והוסיף, דאף על פי דיותר נכון מסברא למנות כרש"י, נתפש המנהג בעולם למנות כרבינו **חננאל**.

(י) **גמ'**, שם. העיר **השערים המצויינים בהלכה**, דהאידינא אנו מונין שנת תשנ"ד להיות שנת השמיטה, ואולם, לפי **רש"י ד"ה וסימן**, דלשנת ת"כ לבנין בית שני נחרב, ואותה שנה היתה מוצאי שביעית, נמצא דשנת תשנ"ב לאלף השישי היתה שמיטה, ולפי **תוס' ד"ה האי**, דבשנת תכ"א לבנינו נחרב, שנת תשנ"ג היתה שמיטה. ותייך, דסבירא לן **כרבינו חננאל** (עיין באות הקודמת), ואיכא שנה יתירא בחשבונינו, ופסקינן כתוס' דבתכ"א לבנינו נחרב, ונמצא דתשנ"ד שנת השמיטה.

(יא) **תוס' ד"ה האי מאן דלא ידע וכו'**, בתוה"ד, אלמא מוכח בהדיא דבשנת ארבע מאות עשרים ואחת חרב הבית. **הרא"ש** (סימן ז) תירץ, דאף דלשנינויא דרב אשי חרב הבית בתכ"א, היינו לפום סוגיא דתלמודא דפריך אליבא דרבנן היכא משכחת לה במוצאי שביעית, ושני הא מני רבי יהודה היא ובשנת תכ"א חרב הבית, ואהא קאמר רב אשי דאי בעית למימר דבשנת תכ"א חרב הבית, מצית לאוקומא אפילו כרבנן, והנך שית שנין דלא סליק עזרא לא מנו. מיהו, אליבא דהלכתא דקיימא לן כוותיה דרבי יהודה, לא בעינן לדחוק דבתכ"א חרב הבית אלא בשנת ת"כ, כדמוכח בכללי תלמודא. אי נמי, דרב אשי לא אתי לשנויי אליבא דרבנן, אלא קאי אהא דקאמר "הא

מטא אבבא דבי רבי קטליה, והשליח לא הוה ידע מאומה דקטליה, וכשחזר שמא לא ראה אותו מת, ואפילו ראהו הוה סבר דמזיקין קטלוהו. ועיין עוד בתוס' חכמי אנגליה.

(יא) גמ', כל יומא הוה משמש ליה לרבי. ביארו התורת חיים והבן יהודי, דבכך נתקיימה הנבואה (בראשית כה, כג) "ורב יעבוד צעיר", דלא משכחת במקום אחר דעשיו שימש ליעקב, ועיין שם ביאור הענין באריכות.

(יב) גמ', דכתיב כי כארבע רוחות השמים וכו'. פירש רש"י בתענית (ג:) ד"ה כשם, דבלא רוחות לא היה העולם מתקיים מרוב הבל וחמימות. אמנם, המהרש"א (חידושי אגדות, כאן) פירש, דהן קיומו של עולם היבשה, שהן מייבשין הארץ, וללא הרוח היה העולם כולו מים, וכמו שנאמר לאחר המבול (בראשית ח, א), "ויעבר אלוקים רוח על הארץ וישכו המים", וכן הן ישראל, שאלולי הן היה העולם חורר לתוהו ובוהו, שישובו המים על הארץ, ועל ידי שפיוזן בארבע רוחות, נתפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו, והוא קיומו של עולם.

(יג) גמ', שם. העיר המהרש"א (חידושי אגדות), דלפי פשוטו נמי שפיר קאמר, דלא היה יכול לכלותם כיון דהם מפוזרין בארבע רוחות עולם מסוף העולם עד סופו. וביאר, דלא אמר הדרש אלא לתת טעם דלכך הן מפוזרין כדי שלא יוכל לכלותם, משום דהן קיומן של עולם, כמו הרוחות.

(יד) גמ', ווי ליה לאילפא דאזלא בלא מכסא. ביארו המהרש"א (חידושי אגדות) והתורת חיים, דכמו מי שעובר במקום שצריך ליתן המכס אין שומר המדינה מניחו להכנס עם סחורתו, כן מי שלא נתן מכס ערלתו בעולם הזה, אין מניחין אותו ליכנס לגן עדן, כדאיתא בעירובין (יט.), שאברהם שומר על הפתח, ואין מניח ליכנס למי שמשוך ערלה.

(טו) גמ', נפל על רישא דעורלתיה קטעה. הקשה הפורת יוסף, הא מילה דעובד כוכבים פסולה, כדלקמן (כו.) וכל שכן מילה שעל ידה מתגייר. ועוד הקשה, הא בעי נמי טבילה. ותירץ, דאפשר דהועיל משום דבאותה מילה נתגייר, נמצא ראוי למול, וצריך לומר נמי דטבל.

(טז) גמ', בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת. העיר העיון יעקב (עין יעקב), דלקמן (יז:) נמי אמרינן דבכה רבי ואמר הכי אמעשה דרבי אלעזר בן דרדיא, וביאר, דלכך בכה רבי דוקא, לפי שהוא סבל יסורין כמה שנים קודם מותו, כדאיתא בבבא מציעא (פה.). וזה שאמר יש קונה עולמו בכמה שנים, וקונן על עצמו. אמנם, המהרש"א (חידושי אגדות) ביאר, דרבי בכה עליו, שלא קנה עולמו אלא בשעה אחת, ויצא מן העולם, ולא זכה למדרגה היותר גדולה, לקנות עולמו בכמה שנים. ודקדק, דלהכי קאמר "עולמו", דכל אחד קונה עולמו לפי מדרגתו, וכדאמרינן דיש לכל צדיק מחיצה בפני עצמו.

(יז) גמ', יש קונה עולמו בשעה אחת. ביאר הבן יהודי, דעיקר קניית עולמו היתה במה שנתן כל ממונו לרבי עקיבא וחבריו, דבזה נשלם בחלק התלמוד, שהוא גדול מן המעשים, ולכך איכא כרוז בגן עדן "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו", ואינו אומר "ומעשיו בידו".

למעט דאין מונין לבריאת העולם, ובחידושי למס' ראש השנה (ב.) ד"ה באחד) הוסיף, דאם מנה לבריאת העולם, לא נפסל השטר בדיעבד, דאין המלכות מקפידה. אמנם, בחידושי הרשב"א (שם) כתב דמקפידין, ומשמע דפסול בדיעבד. אולם בספר העיטור (מאמר ראשון) כתב, דאיכא מאן דאמר דאתי למעט שאר מלכויות, ואיכא מאן דאמר, דאתי למעט דאין מונין ליציאת מצרים אבל לבריאת העולם מונין. ועיין באות הבאה.

(ה) גמ', שם. הקשו התוס' בגיטין (עט:) ד"ה מפני מה, דהתם תנן דאם לא כתב בגט לפי מנין שנים של אותה מלכות, אלא לפי מנין שנים של מלכות יון, פסול, ואילו הכא אמרינן דכותבין. ותירצו, דשאני גיטין דיש לחוש טפי לשלום מלכות, שמקפידין לפי שהוא דבר גדול שמפרידין איש מאישתו, אבל שאר שטרות מונין למלכות יון. אמנם התוס' רי"ד (הכא) תירץ, דאין חילוק בין גיטין לשאר שטרות, ומעיקרא לא היו מונין למלכות יון משם שלום מלכות, אבל בגולה חזו דהמלכות הקפידה, ולכך נהגו לכתוב למלכות יון, והוא הדין בגיטין. והוסיף, דהאידינא נהגו למנות לבריאת העולם.

(ו) רש"י ד"ה כתב ולשון, של רומיים. מאומה אחרת באה להם וכו'. כתב בהגהות היעב"ץ, דאותו שיש להם עתה גנוב מיונית, ומעצמן המציאו כתב ולשון חדש מורכב משל אחרים.

דף י ע"ב

(ז) גמ', כי עוף השמים יוליך את הקול וכו'. פירש התורת חיים, דעוף השמים ובעל כנפים הן הן שדים ומלאכי חבלה, והן שומעין את הדיבור, אפילו בלחש, ומוליכין ומגלין אותו לאחרים.

(ח) רש"י ד"ה הדר שדר ליה, אנטונינוס כרתני וכו' כלומר אם כן יכרת זרעי. כתב בהגהות יעב"ץ, דצריך לומר דאסורוס מת לפני כן. ונעוד יש לפרש, דלעולם אסורוס היה חי, אך מכל מקום היה זרעו נכרת מצד ביתו. ועין עוד מה שכתבנו לעיל (אות ג) בשם העיון יעקב (עין יעקב).

(ט) גמ', הוה ליה ההיא נקרתא דהוה עיילא מביתיה לבית רבי. פירש התוס' רי"ד, דרבי היה דר בציפורי, והפלטין של אנטונינוס היה בראש טבריא על פסגה אחת, ושם יש מערה ההולכת מטבריא לציפורי מהלך י"ב מילין.

(י) גמ', כל יומא הוה מיייתי תרי עבדי וכו'. ביאר המהרש"א (חידושי אגדות), דכשהלך מביתו לקח ב' עבדים עמו, כי כן דרך החשובים, כדאשכחן גבי אברהם וגבי בלעם, והוא לא רצה להמית אחד בפני חברו, כדעצו רבי "קטל חד חד ואל תתגרה בכולהו", ולכך הניח האחר לישב אבבא דביתיה עד שיחזור, והשני הניח לישב אבבא דבי רבי, ואפשר שאמר להן שישבו שם לשמור הפתחים. והקשה התורת חיים, דאם הוצרך תרי עבדי כדרך החשובים, היאך הוי סגי ליה בחזרתו בחד. ולכך ביאר, דבכל זימנא הוה שלח ליה אנטונינוס לרבי חד מינייהו תחילה, דרך המערה, להודיעו שהוא בא אליו, כדי שיוציא כל איש מעליו וישב לבדו, והשליח ישב שם לפני רבי עד שחזר והלך עם אנטונינוס לביתו, ואידך הלך עם אנטונינוס לבדו, וכי

הצטרף גם אתה ללומדי ה"דר היומי" בעיון!!!

זמני השיעור בדף היומי בעיון ע"י רבני הכולל בכל יום בין השעות 9:45-10:45 בבית המדרש "משכן אהרן" שע"י חניכי ישיבת פוניבז' מודיעין עילית ת"ו

יש אנשים שרוצים לעשות יד ושם לזכר עולם על נשמת אבותיהם ועושים להם מצבה של אבן וכו'... יתנדב עבורו איזה ספר הצריך לרבים ללמוד בו, ויכתוב עליו את שמו, ובכל עת שילמדו בו יהיה לנחת רוח לנשמת הנפטר... (הח"ח באהבת חסד ח"ב פט"ו)

כתובת המערכת: רח' שאגת אריה 17/25 קרית ספר מודיעין עילית. טל/פקס: 08-9741714 ©